

دکترین نبرد زمینی در محیط جنگ ناهم‌تراز با رویکرد دفاع همه‌جانبه

فضل‌اله نوذری^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۰۶/۱۱

تاریخ تأیید مقاله: ۱۳۹۲/۰۸/۲۵

صفحات مقاله: ۱۳۶ - ۸۹

چکیده:

با توجه به شرایط عدم قطعیت محیطی و تهدیدات متصور نظامی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران که با شرایط جنگ در گذشته در قالب محیط‌های هم‌تراز متفاوت می‌باشد و با وجود اختلاف و شکاف فاحش فناوری نظامی بین نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با نیروهای نظامی دشمن (استکبار جهانی)، مقاله‌ی حاضر در قالب یک پژوهش توسعه‌ای-کاربردی و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی از طریق گردآوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از تجارب و نظرات کارشناسی و سوابق مطالعاتی و کاری محقق در این موضوع و با مقایسه‌ی تطبیقی داده‌های گردآوری شده و با هدف تبیین اصول، قواعد و ملاحظات اساسی نبرد زمینی با تأکید بر دفاع همه‌جانبه متناسب با نیازهای عملیاتی صحنه‌ی جنگ احتمالی آینده در قالب محیط نبرد ناهم‌تراز مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفت و در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق مبنی بر چیستی اصول، قواعد و ملاحظات اساسی نبرد زمینی، ضمن تأکید بر ضرورت بازنگری و تبیین مجدد دکترین نبرد زمینی فوق و با تأیید فرضیه‌ی تحقیق، نتایجی به‌دست آمد که اصول و قواعد نبرد زمینی موجود با رویکرد جنگ هم‌تراز پاسخ‌گوی کامل نیازهای عملیاتی در صحنه‌ی نبرد احتمالی آینده نخواهد بود؛ بنابراین، ضرورت جایگزین نمودن دکترین نبرد زمینی با تأکید بر دفاع همه‌جانبه در قالب عملیات‌های دفاع سرزمینی، از قبیل دفاع ثابت منطقه‌ای، دفاع ضد‌هلی‌برن، دفاع از کوی و برزن، دفاع متحرک، تک شبانه و عملیات ویژه با رویکرد جنگ ناهم‌تراز اجتناب ناپذیر است.

* * * * *

واژگان کلیدی

دکترین، نبرد زمینی، جنگ ناهم‌تراز، دفاع همه‌جانبه.

۱ - استادیار رشته‌ی علوم دفاعی راهبردی و عضو هیات علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع).

مقدمه

با وجود این‌که امروزه مفهوم دفاع همه‌جانبه و دفاع ملی در جمهوری اسلامی ایران بر اساس اندیشه‌های دفاعی حضرت امام خمینی^(ره) و پس از ایشان بر مبنای تدابیر و تفکر دفاعی حضرت امام خامنه‌ای «مدظله العالی» شکل گرفته است و موجب گردیده تا کشور را در مقابل تهدیدات متنوع و گسترده حفظ نماید و همچنین دشمنان زخم‌خورده‌ی انقلاب اسلامی را از عملی نمودن هرگونه تفکر تهاجمی علیه جمهوری اسلامی باز دارد، لیکن ارزیابی، تحلیل و ترسیم واقعی ماهیت جنگ آینده یکی از ضرورت‌ها و مهم‌ترین پیش‌نیازها برای پاسخ به سؤالات اساسی دفاعی کشور محسوب می‌گردد و جهت‌گیری‌های دفاعی کشور را در دراز مدت تعیین می‌نماید. از طرفی کلیه اقدامات و فعالیت‌های نیروهای مسلح در زمان صلح در راستای حفظ و توسعه‌ی آمادگی دفاعی و توان رزم مطلوب و دستیابی به ایجاد قدرت بازدارندگی به‌منظور جلوگیری از وقوع تهدید نظامی و یا در صورت حادث شدن، جهت پیروزی در میدان جنگ با حداقل آسیب‌پذیری و در کوتاه‌ترین زمان ممکن می‌باشد که دستیابی به این مهم بدون بررسی و شناخت دقیق ماهیت و ابعاد جنگ آینده، امکان‌پذیر نخواهد بود.

وجود شرایط عدم قطعیت محیطی و تهدیدات نظامی احتمالی متصور همراه با سرعت و سیر تحولات فناوری نظامی و وجود شکاف فاحش حاصل از فناوری نظامی بین نیروهای مسلح کشور با نیروهای نظامی دشمن، تغییر در رویکرد جنگ احتمالی آینده را ضروری می‌نماید و از سوی دیگر، با توجه به این‌که اصول و قواعد نبرد زمینی مندرج در منابع نظامی موجود کشور بیش‌تر بر مبنای جنگ در محیط هم‌تراز طراحی و تنظیم شده است و در شرایط کنونی امکان پاسخ‌گویی کامل به کلیه‌ی نیازهای عملیاتی برای دفاع همه‌جانبه در صحنه‌ی نبرد با رویکرد جنگ در محیط ناهم‌تراز را ندارد؛ بنابراین، ضرورت بازنگری و تبیین اصول و دکترین نبرد زمینی در قالب یک دفاع همه‌جانبه متناسب با نیازهای واقعی صحنه‌ی نبرد در محیط جنگ ناهم‌تراز اجتناب‌ناپذیر می‌باشد.

تدوین اصول و قواعد نبرد زمینی متناسب با نیازهای عملیاتی صحنه‌ی جنگ ناهم‌تراز احتمالی آینده با رویکرد دفاع همه‌جانبه و مبنای قرار دادن آن در صحنه‌ی نبرد و در دوره‌های آموزشی مراکز نظامی موجب می‌گردد تا فرماندهان و دانش‌آموختگان نظامی از قابلیت و توانایی لازم برای کاربرد اصول و قواعد فوق در طرح‌ریزی عملیات و هدایت یگان‌های نظامی در مناطق عملیاتی برخوردار شوند؛ از این‌رو، موضوع از این نظر بسیار حائز اهمیت خواهد بود. هم‌چنین با توجه به این‌که دکترین الگوی تفکر نظامی جهت پاسخ‌گویی به مسائل و هدایت موضوعات نظامی است و از آن به‌عنوان مرجع و معیاری برای تطابق و اندازه‌گیری و سنجش صحت اقدامات نظامی استفاده می‌شود؛ بنابراین، با تغییر در رویکرد جنگ احتمالی آینده مبنی بر جایگزینی نبرد ناهم‌تراز با رویکرد دفاع همه‌جانبه به‌جای نبرد هم‌تراز، ضرورت بازنگری و تبیین دکترین نبرد زمینی متناسب با نیازهای واقعی صحنه‌ی نبرد در محیط جنگ ناهم‌تراز اجتناب‌ناپذیر خواهد بود و دستیابی به این مهم به لحاظ جهت‌گیری صحیح و منطقی عرصه‌ی طرح‌ریزی و هدایت صحنه‌ی عملیات نظامی متناسب با شرایط جنگ احتمالی آینده با رویکرد ناهم‌تراز و از نظر دقت بخشیدن به تفکر و اندیشه‌ی فرماندهان سطوح عالی، میانی و اجرایی در جهت هدایت امور نظامی حائز اهمیت می‌باشد. از طرفی نپرداختن به این مهم، منجر به حصول نتایج معکوس و پیامدهای ناخوشایندی بر خلاف تأمین نیازهای واقعی صحنه‌ی نبرد آینده خواهد شد.

بنابراین، نگارنده در این مقاله با هدف تبیین اصول و قواعد اساسی نبرد زمینی متناسب با نیازهای عملیاتی صحنه‌ی جنگ احتمالی آینده، در پی یافتن پاسخ مناسبی برای مسأله‌ی اصلی پژوهش مبتنی بر تبیین چیستی اصول، قواعد و ملاحظات اساسی نبرد زمینی با تأکید بر دفاع همه‌جانبه متناسب با نیازهای عملیاتی صحنه‌ی جنگ احتمالی آینده با رویکرد ناهم‌تراز خواهد بود. از طرفی، فرضیه‌ی تحقیق بر این نکته تأکید دارد که احتمالاً کاربرد بخشی از اصول و دکترین نبرد زمینی مبتنی بر جنگ در محیط هم‌تراز پاسخ‌گوی کامل نیازهای عملیاتی یگان‌های نظامی در عرصه‌ی طرح‌ریزی و هدایت صحنه‌ی نبرد در جنگ احتمالی آینده در یک محیط

ناهم‌تراز با رویکرد دفاع همه‌جانبه نخواهد بود و در این راستا، می‌توان با بازنگری دکترین فوق، اصول، قواعد و ملاحظات اساسی نبرد زمینی را با تأکید بر دفاع همه‌جانبه در قالب عملیات‌های دفاع سرزمینی، از قبیل دفاع ثابت منطقه‌ای، دفاع متحرک، دفاع ضد هلی‌برن، دفاع از کوی و برزن و... متناسب با نیازهای عملیاتی صحنه‌ی جنگ احتمالی آینده در محیط ناهم‌تراز تبیین نمود.

روش‌شناسی تحقیق

روش‌شناسی این پژوهش از نظر نوع، توسعه‌ای-کاربردی و از لحاظ روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از ابزار مطالعه‌ی منابع و متون و هم‌چنین به روش میدانی با استفاده از ابزار مشاهده و با بهره‌گیری از تجارب و نظرات کارشناسی و سوابق مطالعاتی و کاری محقق در این موضوع انجام گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده به صورت تحلیل محتوا به روش کیفی و ذهنی و با مقایسه تطبیقی داده‌ها مورد تحلیل و ارزیابی واقع شده و سپس نسبت به جمع‌بندی نتایج و استنتاج‌های مورد نظر در زمینه‌ی اصول، قواعد و ملاحظات اساسی نبرد در قالب عملیات‌های دفاع سرزمینی با تأکید بر دفاع همه‌جانبه در محیط جنگ ناهم‌تراز اقدام گردیده است.

ادبیات و مفاهیم تحقیق

برای درک و فهم مناسب‌تر مباحث مربوط به موضوع این مقاله، ضرورت تبیین برخی از مفاهیم اصلی و کاربردی آن، از قبیل دکترین، نبرد زمینی، جنگ ناهم‌تراز و دفاع همه‌جانبه اجتناب ناپذیر می‌باشد.

دکترین

واژه‌ی لاتین دکترین^۱ به معنای تعلیم، آموزه و آئین برای اولین بار در آمریکا و در زمان ریاست جمهوری اسبق آمریکا جیمز مونروئه به کار رفته و در پی آن در دهه‌های پایانی قرن بیستم به‌عنوان یک موضوع اساسی در کشورهای غربی در آمد و مورد توجه قرار گرفت.

1 - Doctrine

برای واژه‌ی دکترین از لحاظ لغوی بیش از ده‌ها واژه‌ی مترادف، مانند اصل، آئین، آموزه، دستور، نظریه، قاعده، قانون، روش، فن، مسلک، فکر، اندیشه، فلسفه، بیانیه، الگو، علم، اصول بنیادین، خطوط راهنما، چارچوب نظری، تعلیم، هنر، خط‌مشی، عقیده، باور، خمیر مایه، ره‌نامه (ابلاغیه‌ی ستاد کل نیروهای مسلح) و ... بیان شده است. هم‌چنین برای واژه‌ی دکترین از نظر مفهومی متناسب با فرهنگ‌های مختلف و علوم متنوع در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، جامعه‌شناسی، نظامی و ... تعاریف متعددی ارائه شده است، لیکن هیچ اندیشمندی تاکنون یک تعریف جامع و واحدی که مورد قبول همگان باشد، برای این واژه ارائه ننموده است.

دکترین در اصطلاح عام عبارت است از «یک سری اصول بنیادین، باورها، چارچوب‌های نظری و خطوط کلی راهنماست که حاکم بر اقدامات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی یک کشور در زمان صلح و جنگ به‌منظور تأمین منافع ملی می‌باشد.» به تعبیر دیگر، مفهوم دکترین در حوزه‌ی نظامی عبارت‌است از «اصولی که چگونگی عمل نیروهای مسلح و نحوه‌ی پشتیبانی از آنها را در صحنه‌ها و عرصه‌های مختلف مشخص می‌نماید.» در واقع، دکترین اصول و قواعد و روح حاکم بر راهبرد است. (معاونت طرح و تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۰: ۱۲-۱۱) در واقع، دکترین اصول معتبری است که هدایت‌گر اقدام در حمایت از سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و برنامه‌ها در جهت تحقق اهداف مورد نظر می‌باشد. (همان، ۱۳۷۹: ۳) در تعریف اختصاری این واژه می‌توان گفت که دکترین عبارت است از یک سری اعتقادات و باورهای ذهنی که بر اساس آن کلیه‌ی اقدامات خود را جهت می‌دهیم؛ بنابراین، دکترین شالوده، خمیرمایه و زیربنای مباحث ذهنی و فکری و اقدامات عملی ما می‌باشد.

به‌طور کلی، می‌توان گفت که دکترین، قواعد بنیادین و یک چارچوب نظام‌مند و اصول ریشه‌ای است که در هر شاخه‌ای از علوم راهبردی با انباشت دانش، تجربه، مطالعه، تحلیل و آزمایش گردآوری می‌شود و با به‌کارگیری توانمندی‌ها، نحوه‌ی دستیابی به اهداف را نظام‌مند می‌کند. (نوذری، ۱۳۸۹: ۱۳) دکترین دفاعی کشور که در واقع حلقه‌ی واسط بین دکترین امنیت ملی و دکترین‌های موضوعی در ابعاد نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و ...

می‌باشد، جهت‌گیری نیروهای مسلح و سایر دستگاه‌های کشوری را در راهبردهای دفاعی-امنیتی برای دفاع همه‌جانبه در مقابل تهدیدات داخلی و خارجی ترسیم و به عهده می‌گیرد. از این‌رو، بر اساس دکترین فوق‌جهت‌آمادگی و مقابله با تهدیدات امنیت ملی در راستای حفظ استقلال و دفاع از تمامیت ارضی کشور و پاسداری از ارزش‌ها و دستاوردهای انقلاب اسلامی، نیروهای مسلح محور قرار گرفته و سایر سازمان‌ها و دستگاه‌های کشوری (از قبیل دستگاه‌های سیاست خارجی، اقتصادی، فرهنگی و...) با بسیج منابع و امکانات و فراهم نمودن ظرفیت‌های مورد نیاز، اقدام به پشتیبانی و حمایت از نیروهای مسلح می‌نمایند. بنابراین، دکترین دفاعی کشور در سطح راهبردی و کلان مرجع و مأخذ دکترین‌های سطوح پایین‌تر است. نمایش قدرت ملی، قدرت نظامی، ایجاد توان پاسخ‌گویی به تهدیدات، آمادگی تداوم نبرد در گستره‌ی جغرافیایی کشور، آماده کردن سرزمین برای دفاع، ساماندهی امکانات دولتی، مردمی و نظامی در پشتیبانی از اهداف و سیاست‌های دفاعی کشور، از جمله انتظارات مورد نظر از دکترین دفاعی راهبردی است. هم‌چنین تلفیق امنیت داخلی با عملیات دفاعی از جمله کارکردهای دیگر دکترین دفاعی سطح راهبردی کشور است. بنابراین، می‌توان گفت دکترین دفاعی راهبردی تلاش می‌نماید تا سامانه‌های نظامی و غیرنظامی کشور را به سمت و سوی تأمین ملاحظات زیر سوق دهد:

- ۱) چگونگی پیش‌گیری از وقوع جنگ و دستیابی به قابلیت بازدارندگی مؤثر؛
- ۲) نحوه‌ی ورود کشور به جنگ و تبیین و پیگیری اهداف سیاسی جنگ؛
- ۳) چگونگی آماده‌سازی کشور و نیروهای مسلح برای جنگ؛
- ۴) تعیین شدت جنگ و حدود و موقعیت صحنه‌ی جغرافیایی جنگ؛
- ۵) تعیین دوره‌ی زمانی جنگ و قیود و تدابیر کاربرد نیروها و جنگ‌افزارهای راهبردی؛
- ۶) تبیین اصول و قواعد کلان دفاعی و مقابله به مثل در صحنه‌ی جنگ؛
- ۷) نحوه‌ی بسیج و تخصیص منابع ملی در امر دفاع؛
- ۸) نحوه‌ی برخورد با نظام‌های امنیت جمعی منطقه‌ای و بین‌المللی. (همان: ۱۵)

هم‌چنین دکترین نظامی مجموعه‌ای از اصول و قواعد نظامی است که با گذشت زمان و تجربیات فرماندهان نظامی جنگ به دست آمده و اصول راهنما برای کاربرد نیروی نظامی به منظور نیل به اهداف نظامی است. بنابراین، می‌توان دکترین نظامی را به صورت یک نظریه در نظر گرفت که محیط عمل نیروهای مسلح را توصیف و روش‌ها و شرایط به‌کارگیری آن نیروها را تعیین می‌کند. (معاونت طرح و تحقیقات استراتژیک، ۱۳۷۹: ۵۵) از طرفی، دکترین عملیاتی عبارت است از یک سری باورها، چارچوب‌های نظری و اصول بنیادین رسمی که حاکم بر نحوه‌ی آماده شدن تمام یا بخشی از نیروهای مسلح (حداقل به استعداد یک نیرو) و حرکت آنها به سوی میدان نبرد و گسترش و به‌کارگیری آنها در صحنه‌ی عملیات^۱ است.

به تعبیر دیگر، دکترین عملیاتی، اصول و قواعد اساسی است که بر اندیشه‌های نظامی، تجارب عملیاتی و آموزشی، عقاید و قالب‌های ذهنی فرماندهان، طراحان و تصمیم‌گیرندگان سطوح بالای نظامی استوار است و نقش راهنمای طرح‌ریزی و اجرای امور عملیاتی نیروها و سازمان‌ها را در انجام اقدامات نظامی بر عهده دارد.

در این سطح، ابزار و منابع نیروهای مسلح در راستای نیل به اهداف نظامی به‌کار گرفته می‌شوند و با روش‌هایی که از آن به‌عنوان اصول یاد می‌شود، به اهداف مورد نظر نائل می‌شوند.

در نتیجه، این سطح از دکترین نظامی کاملاً شفاف است و در حوزه‌ی عمل نیروهای مسلح قرار دارد و هدف، روش و ابزار و منابع آن در راستای اهداف نظامی قرار دارد و گستره‌ی محیط آن مبتنی بر صحنه‌ی عملیات است و کلیه‌ی جهت‌گیری‌ها را در این صحنه، رهبری و هدایت می‌کند.

به عبارت دیگر، سطح عملیاتی پیونددهنده‌ی سطح راهبردی و سطح تاکتیکی است و حلقه‌ی اتصال کاربرد یگان‌های تاکتیکی در امتداد اهداف راهبردی است. از این‌رو، می‌توان گفت دکترین عملیاتی تعیین‌کننده‌ی مواردی از قبیل موضوعات زیر می‌باشد:

1 - Theater of Operation.

- ۱) نحوه‌ی سازماندهی توان برای انجام رزم؛
- ۲) چگونگی حرکت و استقرار واحدهای عمده؛
- ۳) شیوه و نحوه‌ی انجام عملیات؛
- ۴) نحوه‌ی پشتیبانی‌های متداول رزمی و خدمات رزمی با توجه به ویژگی‌های سرزمینی، توان نظامی نیروها، امکانات مردمی و ملی، ویژگی‌های دشمن و ملاحظات دفاعی-امنیتی که در تدابیر سطوح بالاتر تأکید شده است. (همان: ۱۶)

حضرت امام خامنه‌ای «مدظله العالی» در این رابطه می‌فرمایند: «طراحان نظامی باید دکتترین رزم خود را بر اساس احتمال درگیری با آمریکا پایه‌گذاری، طراحی و آماده نمایند. البته شرط اول برای این‌که بتوانند یک طرح رزمی متناسب با شرایط جدید بیاورید، این است که معتقد باشید می‌توانید چنین طرحی را به‌وجود آورید». (همان: ۳) ایشان هم چنین می‌فرمایند: «اگر امروزه فکر آینده نباشید، آیندگان بایستی به‌طور تعجیلی و دستپاچه خودشان را رو به راه کنند که این چیز خوبی نیست.» (نوروزی، ۱۳۹۱: ۱)

هم چنین با رجوع به اندیشه دفاعی- نظامی حضرت امام خمینی^(ره) مبنی بر مردمی کردن جنگ و تبدیل آن به دفاع و جهاد اسلامی، موضوع «نظریه و دکتترین دفاع مقدس» نیز مطرح می‌باشد که به‌عنوان یک وظیفه و تکلیف همیشگی، همگانی و مستمر برای مقابله با ظلم و ستم، بی‌عدالتی و تجاوز صورت می‌گیرد و با به‌کارگیری نیروهای گسترده‌ی مردمی و با تکیه بر ایمان و معنویات بعد انقلابی و روحیه‌ی بالای مردمی قابل اجراست. رکن عمده‌ی این دکتترین، دفاع از عقیده و ایدئولوژی اسلامی (جنگ عقیدتی) است که ایران مرکز این نظام اعتقادی را تشکیل می‌دهد. این نظریه در زمان جنگ تحمیلی تأثیر شایانی بر موفقیت رزمندگان اسلام داشته است. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۵۵)

نبرد زمینی^۱

آلن استفنز معتقد است که دفاع سرزمینی تنها زمانی کلام قابل قبول خواهد بود که تعهد و توانایی نظامی با هم در آمیخته باشد و در جهت نابودی دشمن در هر نقطه و مکانی به‌کار گرفته شود. منتظر حادثه ماندن، انتخاب درستی نیست. این نتیجه‌گیری مفهوم واضح و روشنی برای سازماندهی نظامی دارد. (السن، ۱۳۸۴: ۲۲۲). صحنه‌ی نبرد کانون عملیات‌های نیروی زمینی در جنگ، درگیری و صلح بوده و با راهبرد صحنه مرتبط است. نبرد مجموعه‌ای از عملیات‌های اصلی، مرکب و مرتبط با اقدامات تکمیلی تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی هم‌زمان و متوالی است که برای دستیابی به اهداف عملیاتی، راهبردی ملی و راهبردی صحنه در محدوده‌ی زمانی و فضایی خاص طرح‌ریزی می‌شود. (نیروی قاطع، ۱۳۸۲: ۱۴)

صحنه‌ی عمل سطح راهبردی جنگ را به‌عنوان صحنه‌ی جنگ^۲ می‌نامند و از کلیه‌ی ابعاد قدرت ملی در اداره‌ی این صحنه جهت دستیابی به اهداف راهبردی یا غایی جنگ استفاده می‌شود. برای اداره‌ی سطح راهبردی جنگ به میزان قابل ملاحظه‌ای نیاز به فهم راهبردی است. واژه‌ی جنگ که در صحنه‌ی راهبردی به‌کار گرفته می‌شود، ممکن است شامل تمام یا قسمتی از کشور و یا حتی فراتر از قلمرو جغرافیایی کشور باشد. در نتیجه سطح راهبردی جنگ، سطحی از جنگ است که در آن یک کشور خط‌مشی و اهداف امنیت ملی را تعیین می‌کند و منابع ملی را در جهت تحقق این اهداف مورد استفاده قرار می‌دهد. در این سطح، نحوه‌ی به‌کارگیری مجموعه امکانات کشور و نیروهای مسلح جهت دستیابی به اهداف امنیت ملی مدنظر می‌باشد.

هم‌چنین صحنه‌ی عمل سطح عملیاتی جنگ به‌عنوان صحنه‌ی عملیات^۳ نامیده می‌شود و در آن با نیروها (ارتش‌ها) و عملیات‌هایی که توسط آنها به‌صورت مستقل یا مشترک انجام می‌شوند،

1 - Military Combat

2 - Theater of War

3 - Theater of Operation

مواجه هستیم. اهداف راهبردی جنگ در این سطح به اهداف واسط تجزیه شده و به تبع آن صحنه‌ی جنگ به صحنه‌های کوچک‌تر به نام صحنه‌ی عملیات تقسیم می‌گردد. در این سطح، عملیات‌های نظامی نظیر عملیات‌های عمده^۱ و عملیات‌های زنجیره‌ای^۲ به‌کار می‌شوند. هم‌چنین در این سطح فرماندهان باید از فهم راهبردی و دانش تاکتیکی به میزان نسبتاً برابر برخوردار باشند.

بنابراین، سطح عملیاتی جنگ، سطحی از نبرد است که طرح‌ریزی، اجرا و تداوم عملیات‌های اصلی و عملیات‌های زنجیره‌ای را به‌منظور تأمین اهداف راهبردی صحنه‌ی عملیات و یا مناطق عملیاتی تحقق می‌بخشد. از این‌رو، در سطح عملیاتی نیروهای مشترک در صحنه‌ی عملیات با اجرای نبردهای محدود و یا گسترده با طرح‌ریزی و هدایت عملیات، هدف‌های راهبردی را تأمین و مأموریت واگذاری فرماندهان رده‌های بالاتر را اجرا می‌نمایند.

در واقع، سطح عملیاتی حیات بین کاربرد تاکتیکی نیروها و اهداف راهبردی را به‌وجود می‌آورد و یک سطح واسطه است که هدف‌های راهبردی نظامی را به اهداف و اقدامات تاکتیکی تبدیل می‌کند. این سطح، منطبق به هم پیوستگی عملیات تاکتیکی را در امتداد هدف‌های راهبردی مشخص می‌کند. (نوذری، ۱۳۸۹: ۳۲-۳۱)

صحنه‌ی نبرد زمینی در سطح تاکتیکی جنگ به‌عنوان صحنه‌ی نبرد^۳ یا میدان نبرد^۴ نامیده می‌شود و در آن یگان‌ها و قرارگاه‌های عمده‌ی نظامی نقش ایفا کرده و به‌دنبال دستیابی به اهداف نظامی (اهداف عملیاتی) هستند. با تجزیه‌ی اهداف عملیاتی به اهداف تاکتیکی کوچک‌تر و تقسیم صحنه‌ی عملیات به صحنه‌های تاکتیکی کوچک‌تر، زمینه‌ی دسترسی و حصول آسان به اهداف واسط و در نهایت به هدف غایی جنگ فراهم می‌گردد. در نتیجه، سطح تاکتیکی، سطحی از جنگ است که در آن درگیری‌ها^۵ و رزم‌ها^۱ اجرا می‌شوند تا امکان

-
- 1 - Major Operations
 - 2 - Campaign
 - 3 - Theater of Battle
 - 4 - Battle Field
 - 5 - Engagements

وصول به اهداف نظامی محوله توسط یگان‌های تاکتیکی فراهم شود. صحنه‌ی نبرد زمینی در سطح تاکتیکی در واقع به معنای به‌کارگیری و گسترش سازمان‌یافته‌ی یگان‌ها در نبرد و اجرای مانور در مقابل دشمن به‌منظور بهره‌گیری از قابلیت‌ها و توانایی‌های بالقوه برای دستیابی به اهداف عملیاتی می‌باشد. تمرکز فعالیت‌ها و اقدامات در این سطح حول محور مانور و صورت‌بندی و آرایش عناصر رزمی قرار دارد و عمده اقدامات در این سطح عینی و اجرایی است. (همان: ۳۳)

جنگ ناهم تراز^۲

به‌منظور درک جنگ نامتقارن (ناهم تراز) و اجتناب از اشتباه گرفتن مفهوم آن، دو موضوع را باید در نظر گرفت: نخست این‌که علاوه بر عقل سلیم، به تعریف دقیق‌تری نیز نیاز است. فریدمن می‌گوید: «ضعفا باید در مقابل قدرتمندان از روش‌های نامتقارن استفاده نمایند و روش‌های انتخابی، به تجزیه و تحلیل طرف ضعیف (به لحاظ فناوری نظامی) از نقاط آسیب‌پذیر طرف قدرتمند بستگی خواهد داشت.» چارلز دونلپ نیز می‌گوید: «در وسیع‌ترین معنا، مفهوم نامتقارن در جنگ، جنگی را توصیف می‌کند که به دنبال اجتناب از (رویاریبی با) توانمندی‌های حریف است،... رویکردی که سعی دارد روی هر آنچه ممکن است محاسن و مزایای نسبی یک طرف در مقابل نقاط ضعف نسبی دشمن باشد، تمرکز کند.» (السن، ۱۳۸۴: ۳۱۶) هم‌چنین ستاد مشترک ارتش آمریکا اخیراً جنگ نامتقارن را این‌گونه تعریف کرده است: «به‌کارگیری رویکردهای غیرقابل پیش‌بینی یا غیرمتعارف برای خنثی نمودن یا تضعیف قوای دشمن و در عین حال، بهره‌برداری از نقاط آسیب‌پذیر او، از طریق فناوری‌های غیرقابل انتظار یا روش‌های مبتکرانه.» (مکنزی، ۱۳۸۲: ۴)

بنابراین، جنگ ناهم‌تراز، نبردی است که در شرایط وجود نابرابری چشم‌گیر قدرت رزمی و عدم توازن قوا و شکاف عمیق در فناوری نظامی، تسلیحات و تجهیزات بین طرفین

1 - Combats

2 - Asymmetric War

مخاصمه اتخاذ می‌گردد. نبرد ناهم‌تراز به مفهوم کشاندن جنگ به حوزه‌ی آسیب‌پذیری‌های دشمن و نقاط قوت خودی به‌منظور خنثی کردن برتری‌های فیزیکی متجاوز می‌باشد.

در جنگ ناهم‌تراز با پرهیز از مقابله و صف‌آرایی هم‌تراز یا با عدم قرینه‌سازی در برابر نقاط قوت دشمن، سعی بر تهاجم مقتدرانه، سازمان‌یافته و هوشمندانه علیه نقاط ضعف متجاوز می‌باشد و اصولاً در صحنه‌ی عملیات و میدان نبرد با توجه به عدم توازن قوا، قرار دادن تانک در برابر تانک در قالب نبرد زرهی و یا جنگنده در مقابل جنگنده در قالب نبرد هوایی و... مفهومی ندارد.

در عملیات‌های ناهم‌تراز تلاش می‌شود تا با حداکثر استفاده از عوامل روحی، معنوی و انسانی و استفاده‌ی مناسب از شرایط طبیعی صحنه‌ی نبرد و با خلاقیت و نوآوری در تاکتیک‌ها و تکنیک‌های جدید و ساده و قرار دادن آنها در مقابل فناوری‌های پیچیده و پیشرفته‌ی نظامی دشمن، محیط‌های عملیاتی و تاکتیکی را ایجاد نمود که متجاوز با بهره‌گیری از دکترین عملیاتی و تسلیحات و فناوری نظامی برتر نه تنها توانایی پاسخ‌گویی را ندارد، بلکه کارکرد عملیاتی فناوری نظامی برتر او خنثی و یا کاهش یابد و ضمن تحمل تلفات و خسارات شدید، میل جنگ‌جویی خود را از دست بدهد.

در چنین فضایی طرف قوی به لحاظ برخورداری از فناوری نظامی برتر، تعیین‌کننده و تحمیل‌کننده‌ی صحنه‌ی نبرد و درگیری نیست، بلکه طرف ضعیف به لحاظ عدم برخورداری از فناوری نظامی برتر، می‌تواند صحنه‌های درگیری غیرمنتظره‌ی فراوانی را به طرف مقابل تحمیل نماید. از این‌رو، با خلق محیط‌های عملیاتی جدید و غیرمنتظره برای دشمن و با پرهیز از تکرار تاکتیک‌ها، می‌توان شرایطی را فراهم کرد که متجاوز توانایی تجسم صحیح و دستیابی به برآورد دقیقی از عملیات آینده را نداشته و برای رزم در چنین شرایطی غیرآماده و نامطمئن جلوه نماید. در نتیجه، به دلیل ناشناخته بودن تاکتیک‌ها و استفاده از خلاقیت و نوآوری در آنها، غافلگیر نمودن دشمن امکان‌پذیر خواهد بود.

(نوذری، ۱۳۸۹: ۳۶)

دفاع همه‌جانبه ۱

واژه‌ی دفاع به دفع هر نوع بدی و آزار، از خود یا دیگری اشاره دارد. رد کردن، پس زدن و دور کردن هر آن چیزی یا کسی که مایه‌ی ناراحتی شده و به حریم شخصی شما تجاوز کرده و آرامش و امنیت‌تان را به مخاطره انداخته است، دفاع تلقی می‌گردد. دفاع به معنای «از کسی حمایت کردن، بدی و آزاری را از خود یا دیگری دور کردن، وطن و ناموس و حقوق خود را از دستبرد دشمن حفظ کردن» آمده است. (عمید، ۱۳۷۷: ۹۵۵) دفاع هم از جنبه‌ی مفهومی و هم از جنبه‌ی ضرورت، از بدیهیات عقلی و فطری انسان‌هاست؛ زیرا اهمیت هر چیزی به فلسفه‌ی وجودی آن و نقش کاربردی‌اش بستگی دارد. اهمیت دفاع، از آنجا ناشی می‌شود که همه‌ی موجودات زنده، اعم از انسان و غیرانسان به حکم فطرت و عقل، برای بقا و ادامه‌ی حیات نیازمند رفع موانع و دفع دشمن خویشانند؛ زیرا جهان ماده، صحنه‌ی تنازع بقا و کشمکش می‌باشد و هر موجود زنده‌ای می‌کوشد تا از حق فطری زنده ماندن دفاع کند و به اصطلاح به قانون فطری و ذاتی جلب منفعت و دفع ضرر عمل نماید و مزاحمان را از خود دفع کند. از آنجا که اسلام، دین عقل و فطرت است، به این نیاز فطری و عقلی بشر نیز توجه لازم مبذول داشته و ضمن تأیید این نیاز فطری و حکم عقلی، بر ضرورت و اهمیت آن تأکید ورزیده است. بدین جهت قرآن کریم بر ضرورت آمادگی کامل برای دفاع همه‌جانبه تأکید ورزیده، می‌فرماید: «و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخیل ترهبون به عدو الله و عدوکم و آخرین من دونهم لاتعلمونهم الله یعلمهم...»، هر نیرویی که در توان دارید، برای مقابله با آنها (دشمنان) آماده سازید و (هم‌چنین) اسب‌های ورزیده (برای میدان نبرد) تا به وسیله‌ی آن، دشمن خدا و دشمن خود را بترسانید (و هم‌چنین) گروه دیگری غیر از اینها را که شما نمی‌شناسید و خدا آنها را می‌شناسد. (انفال، ۶۰)

در تعریف واژه‌ی دفاع می‌توان گفت تدابیری است که برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و فناوری توسط یک یا چند کشور مؤتلفه اتخاذ

1 - Full Scale Defens.

می‌شود. به تعبیر دیگر، به حفظ و حمایت از ارزش‌هایی نظیر زندگی، مالکیت، آزادی، هویت ملی و تمامیت ارضی در برابر تهدیدات گوناگون داخلی و خارجی و یا ساختاری، دفاع تلقی می‌گردد. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۴۴) بنابراین، می‌توان به ساماندهی، توزیع و به‌کارگیری کلیه‌ی منابع و مقدرات ابعاد قدرت ملی در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، فناوری و نظامی جهت دفاع تمام عیار و همه‌جانبه در برابر تهدیدات خارجی و داخلی به‌منظور حفاظت از ارزش‌ها و دستاوردهای انقلاب اسلامی، تمامیت ارضی و استقلال سیاسی کشور، دفاع همه‌جانبه اطلاق نمود. به هر حال، در ترسیم راهبرد دفاع همه‌جانبه، نکته‌ی اساسی آن است که ما تنها به یک بعد از دفاع نمی‌پردازیم، بلکه تمام ابعاد یک دفاع مطمئن و کامل را در نظر می‌گیریم. (نوروزی، ۱۳۸۴: ۲۲۱)

از طرفی، دفاع همه‌جانبه، مبحثی راهبردی و جامع است که عرصه‌های گوناگون اجتماعی را در برمی‌گیرد. دفاع همه‌جانبه را می‌توان کاربست تمامی ظرفیت‌ها و مقدرات موجود برای مواجهه با تهدیدهای فراروی نظام دانست. از جمله ظرفیت‌های این مفهوم آن است که نه تنها به امکانات موجود نظر دارد، بلکه ظرفیت‌سازی نیز در بطن آن مستتر می‌باشد. به عبارتی، در برابر تهدیدهای نوین باید توانمندی‌های نوینی را سازماندهی کرد. دفاع همه‌جانبه دارای دو بعد داخلی و خارجی است. به بیانی دفاع داخلی و خارجی، از ابعاد این مفهوم است. هم‌چنین عرصه‌های اصلی سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی را در بر می‌گیرد. از سوی دیگر، هم تهدیدهای کنونی و هم تهدیدهای آینده، موضوع این‌گونه دفاع می‌باشد. شاید بتوان بیان داشت که دفاع همه‌جانبه، دفاع از ارزش‌هایی است که مورد تهدید هستند و یا خواهند بود. دفاع همه‌جانبه، مفهومی پویاست. (عسگری، ۱۳۹۱: ۱۷۶) در تعریف دیگری از دفاع همه‌جانبه این‌گونه گفته شده است: «آماده‌سازی و به‌کارگیری همه‌ی سرمایه‌های انسانی، امکانات مادی و معنوی به‌منظور پیشگیری و مقابله با هر نوع تهدید و تهاجم دشمنان خارجی و داخلی را دفاع همه‌جانبه می‌گویند.» (خانی، ۱۳۷۶: ۱۴۹)

دفاع از نظر امام خمینی^(ره) از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، به‌طوری که آن را پرورش‌دهنده‌ی جوهر انسانیت و مایه‌ی بروز شجاعت در انسان می‌داند. (منصوری لاریجانی، ۱۳۷۷: ۲۱) ایشان در تعریف جهاد، آن را به دو بخش تقسیم کرده و می‌فرمایند: «در اسلام دو گونه جنگ است که یکی را جهاد می‌گویند و آن کشورگیری است با شرط‌هایی که برای آن بیان شده است و دیگری جنگ برای استقلال کشور و دفع اجانب از آن است.» (همان: ۲۶) دفاع در بینش فقهی امام راحل^(ره) حوزه‌ی وسیع‌تری دارد (دفاع همه‌جانبه)، زیرا جهاد دفاعی اختصاص به حمله‌ی نظامی دشمن ندارد، بلکه هر نوع حمله‌ای که به مسلمانان بشود، اعم از اقتصادی، سیاسی یا فرهنگی، در همه‌ی این موارد دفاع واجب است، چرا که حمله‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، در واقع حمله به اصل اسلام است. (همان: ۳۴)

در نتیجه، چنان‌چه کفار بر مسلمانان هجوم آورند و یا این‌که در صدد تجاوز باشند، به‌طوری که جامعه‌ی اسلامی در معرض خطر قرار گیرد؛ دفاع همه‌جانبه از کیان اسلامی واجب می‌شود؛ و این بارزترین مصداق جهاد دفاعی است. آیات قرآن و سیره‌ی معصومین^(ع) بر وجوب جهاد دفاعی در این حالات، صراحت دارند. هم‌چنان که قرآن می‌فرماید: «و قاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونکم و لا تعدوا ان الله لایحب المعتدین»، و در راه خدا با کسانی که با شما می‌جنگند، بجنگید، ولی از اندازه در نگذرید، زیرا خداوند تجاوزکاران را دوست نمی‌دارد؛ (بقره، ۱۹۰) و در آیه دیگری می‌فرماید: «فمن اعتدی علیکم فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدی علیکم...»، پس هر کس بر شما تعدی کرد، همان‌گونه که بر شما تعدی کرده، بر او تعدی کنید. (بقره، ۱۹۴) هم‌چنین در جای دیگری خطاب به همه‌ی مسلمانان می‌فرماید: «... و قاتلوا المشرکین کافه کما یقاتلونکم کافه» و همگی با مشرکان بجنگید، چنان‌که آنها همگی با شما می‌جنگند. (توبه، ۳۶)

افزون بر آیات یادشده، از مجموع آیاتی که درباره‌ی جهاد و دفاع به‌منظور صیانت از امت اسلامی نازل شده، و هم‌چنین از سنت پیامبر^(ص) می‌توان فهمید که دفاع از جامعه‌ی اسلامی در مقابل هر نوع تجاوز دشمنان، به هر نحو ممکن جایز است.

چنان که اقدام رسول خدا^(ص) در دفاع از کیان اسلام در جنگ‌های احد، خندق و غیره از این مقوله می‌باشد. از طرفی، همه‌ی فقهای اسلام (چه شیعه و چه اهل سنت) درباره‌ی جواز این نوع جهاد اتفاق نظر دارند. (هاشمیان فر، ۱۳۸۹: ۷۵-۷۴)

حضرت امام خامنه‌ای «مدظله العالی» در مورد دفاع از انقلاب اسلامی می‌فرمایند: «ما آمادگی برای دفاع از انقلاب را همیشه لازم می‌دانیم. نباید روزی بر ما بگذرد که اهمیت آمادگی عمومی، مغفول عنه واقع شود. این چیزی است که مورد ستایش و ترحم هیچ کس قرار نخواهد گرفت. امیرالمؤمنین علی^(ع) به ما درس دادند و فرمودند: «و من نام لم ینم عنه»، اگر تو خوابت برد، بدان دشمنت بیدار است. لذا مجموعه‌ی بسیج (خصوصاً جوان‌ها در همه‌ی اقشار مردم) باید با قوت و قدرت و آمادگی و نشاط و احساس ضرورت، کار و راه خودش را ادامه دهد و مثل گذشته وظیفه‌ی دفاع از انقلاب را به عهده گیرد.» (مؤسسه فرهنگی قدر ولایت، ۱۳۸۱: ۱۹۵). معظم له در مورخ ۱۳۶۹/۳/۳ در مراسم اعطای نشان فتح به تعدادی از فرماندهان در خصوص آمادگی دفاعی در برابر دشمن می‌فرمایند: «ملت ما کاری کرده که آمریکا نمی‌تواند در او طمع کند. نیروهای مسلح ما باید کاری کنند که هیچ دشمنی نتواند در استقلال و استحکام یکپارچگی و تمامیت ارضی ما طمع کند.» (مرکز تحقیقات اسلامی سپاه، ۱۳۷۸: ۲۳۵)

هم‌چنین ایشان در دیدار با مسئولان بنیاد شهید در مورخ ۱۳۶۹/۵/۲۴ فرمودند: «ما آمادگی‌های خود را برای مقابله با استکبار، همیشه حفظ می‌کنیم، همین حالا هم آماده هستیم. ما قصد تجاوز به هیچ کس را نداشتیم، باز هم نداریم، اما آماده‌ایم که برای مقابله با تجاوز (هر کس که باشد) اقدام کنیم... آمریکا هم که تجاوز کند، تو دهنی خواهد خورد.» (همان)

آنچه لازمه‌ی حفظ روحیه‌ی دفاع و انگیزه‌ی مبارزه دائمی با دشمنان اسلام است، قناعت و بی‌اعتنایی به دنیاست. قرآن کریم نیز با تعبیری زیبا از روحیه‌ی شهادت‌طلبی، آن را هنر مردانی می‌داند که زندگی آخرت و رضایت و خشنودی حق تعالی را بر زندگی محدود ناپایدار دنیا برگزیدند: «فلیقاتل فی سبیل الله الذین یشرون الحیوه الدنیا بالآخره و من یقاتل فی سبیل الله فیقتل او یغلب فسوف نؤتیه اجرا عظیماً»، کسانی که حیات دنیا را با آخرت معامله

می‌کنند، باید در راه خدا بجنگند و کسی که در راه خدا می‌جنگد، کشته شود یا پیروز شود، به زودی پاداش عظیمی به او عنایت خواهیم کرد. (نساء، ۷۴)

حضرت امام خمینی^(ره) با استناد به همین روحیه و با اشاعه‌ی فرهنگ شهادت‌طلبی در مقابل زرق و برق سلاح‌های مدرن و تجهیزات موشکی دشمنان اسلام، به خلق راهبرد روشنی دست زدند و شکست ناپذیری آن را طی هشت سال دفاع مقدس به اثبات رساندند. بدیهی است منطقی که در آن مرگ و حیات، هر دو به منزله‌ی پیروزی است، هرگز شکست نمی‌پذیرد: «اگر ما نایل بشویم به فوز شهادت، باکی از این نداریم که در این دریای پرنخروش عالم شکست بخوریم؛ شکست صوری، یا پیروز بشویم؛ پیروزی صوری. اگر ما در آن مرحله از سیری که داریم، پیروز از کار درآییم، مرگ ما پیروزی است و حیات ما نیز پیروزی است.» (صحیفه‌ی نور، ج ۱۴: ۲۲۶)

بنابراین، بزرگ‌ترین درسی که ما از دفاع مقدس آموخته‌ایم، این است که همواره باید در اوج آمادگی دفاع بازدارنده باشیم. این راهبرد هم‌چنان از سوی مسئولان مربوط دنبال می‌شود. در راهبرد دفاعی ما، تهاجم جایگاهی ندارد، بلکه سیاست ما بازدارندگی است، و در این سیاست، موازنه‌ی قوا شرط اصلی است، و راهبرد بازدارنده‌ی دفاعی در صورتی تحقق می‌یابد که این شرط مهم لحاظ شود. (منصوری لاریجانی، ۱۳۹۰: ۳۱۳) در این رابطه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌فرماید: «آنچه امروز می‌خواهم مطرح بکنم، در مرتبه‌ی اول این حقیقت است که دفاع جزئی از هویت یک ملت زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع بکند، زنده نیست... هر ملتی هم که اهمیت دفاع را درک نکند، به یک معنا زنده نیست. ما نمی‌توانیم چشم و قدرت تحلیل داشته باشیم، توطئه‌ی عمیق عنادآمیز استکبار علیه اسلام و انقلاب و نظام اسلامی را ببینیم، در عین حال به فکر دفاع نباشیم. خدا آن روز را نیاورد که این ملت و برگزیدگانش از تهاجم عنودانه‌ی خبیثت‌آمیز استکبار جهانی و در رأس آنها آمریکا دچار غفلت بشود.»^۱ (حدیث ولایت) هم‌چنین معظم له در زمینه‌ی لزوم هوشیاری و آمادگی در دفاع فرمودند: «شما و ملت

۱ - سخنرانی معظم له در مراسم ششمین دوره‌ی دانشکده فرماندهی و ستاد (دافوس سپاه) در مورخ ۱۳۶۸/۸/۲۹.

باید آماده باشید تا دشمن طمع نورزد. ما هرگز جنگ طلب نبوده‌ایم، امروز هم نیستیم. اگر این همسایه نابخرد ما، جنگ را علیه ما شروع نمی‌کرد، ما سال‌های سال با عراق هیچ جنگی نمی‌داشتیم. ما در عین آن‌که از جنگ بیزاریم و نمی‌خواهیم با کسی جنگ داشته باشیم، اما باید آماده‌ی دفاع باشیم و این آمادگی را همیشه حفظ کنیم.»^۱ (همان)

ایشان در خصوص هویت و غیرت ملی می‌فرمایند: «دشمن وقتی وارد شد، آن چیزی را که هدف می‌گیرد، هویت ملی است. یعنی فرهنگ، اعتقادات، دین، اراده، استقلال، حکومت، اقتصاد و همه چیز را از آن ملت سلب می‌کند. امتیاز ملت مسلمان ما، همین احساس ایستادگی در مقابل استکبار، همین احساس عزت ملی و غرور ملی و احساس مقابله با آن قدرتی است که می‌خواهد وجود او را انکار کند.»^۲

در نهایت، معظم له در زمینه‌ی ضرورت وجود یک نیروی دفاعی توانمند تأکید می‌فرماید: «تا رسیدن به پیروزی نهایی، قطعاً چالش و مبارزه وجود خواهد داشت. بنابراین، نظام اسلامی همواره نیازمند یک نیروی دفاعی توانا، بیدار، مستحکم و آماده به کار است که همان روحیه‌ی بسیجی در عرصه‌ی دفاعی است.»^۳ (همان)

از طرفی، تضاد اساسی جمهوری اسلامی ایران با امپریالیسم جهانی به سرکردگی آمریکا باعث گردید تا از همان روزهای نخستین پیروزی انقلاب اسلامی، آمریکا و اسرائیل به‌عنوان دشمنان راهبردی ما معرفی شوند، این تقابل از آن روی شروع گردید که آمریکا با رهبری و هدایت رسانه‌های جهانی وابسته به صهیونیسم تلاش می‌کرد جمهوری نوپای اسلامی را به‌عنوان خشونت‌طلب، حامی تروریسم و جنگ‌طلب معرفی نماید. دهه‌ی اول انقلاب اسلامی ایران که نقطه‌ی عطف آن رویارویی مستقیم نظامی آمریکا در خلیج فارس علیه رزمندگان اسلام و در راستای حمایت از عراق در جنگ تحمیلی بود، باعث گردید، بیش‌ترین فشارهای

۱ - سخنرانی رهبر معظم انقلاب در جمع کارکنان پایگاه هوایی شهید بابایی اصفهان در مورخ ۱۳۷۱/۷/۱۸.

۲ - بیانات رهبر معظم انقلاب در سالروز ولادت حضرت امام خمینی (ره) در مورخ ۱۳۷۷/۷/۱۸.

۳ - بیانات رهبر معظم انقلاب در اجتماع پر شور مردم کرمانشاه در مورخ ۱۳۹۱/۷/۲۲.

بین‌المللی علیه ایران شکل گیرد. هر چند دوران هشت ساله‌ی دفاع مقدس، در ظاهر جنگ بین ایران و عراق بود، ولی با مراجعه به متون و منابع خارجی و داخلی، تأثیر دخالت آمریکا بیش از هر چیز مشخص می‌شود که بر هر انسان جوایای حقیقت لازم است، تلاش نماید تا آگاهی لازم را در مورد آنچه اتفاق افتاده است، به‌دست آورد. (بنی‌لوحی، ۱۳۷۸: ۲۶-۲۵)

حضرت امام خمینی^(ره) طی پیامی به نمایندگان مجلس شورای اسلامی در مورخ ۱۳۵۹/۷/۵ در راستای آماده‌سازی مردم برای جنگ و درگیری با آمریکا و اذنباب خونخوارش فرمودند: «...انسجامی که امروز بین ملت دلیر و ارتش و سپاه شجاع دیده می‌شود، در تاریخ ایران و جهان بی‌سابقه است، حضرات آقایان در هر نقطه که هستید، مردم را برای جنگ و درگیری با آمریکا و اذنباب خونخوارش چون عراق آماده کنید که جنگ، جنگ است و عزت و شرف میهن و دین ما در گرو همین مبارزات است... ما برای میهن عزیزمان تا شهادت یکایک سلحشوران ایران زمین مبارزه می‌کنیم و پیروزی ما حتمی است. امروز، روزی است که تمام مردم باید از شهرهای خود دفاع کنند و به شهرهای جنگ‌زده کمک نمایند... امروز، روزی است که ملت ما باید دست در دست سپاه و ارتش نجیب و دلیر گذاشته و به دشمنان بفهمانند که بر فرض محال اگر وارد شهری شدند، تازه با مردمی مسلح و جنگجو مواجه خواهند شد که از وجب به وجب شهرشان دفاع می‌نمایند.» (صحیفه‌ی نور، ج ۱۳: ۹۸)

ایشان در مورد خطر آمریکا می‌فرمایند: «من بار دیگر خطر آمریکا را به جهان، به‌خصوص منطقه و ایران گوشزد می‌نمایم. امروز تمامی آنانی که علیه جمهوری اسلامی ایران متحد شده‌اند، با واسطه یا بدون واسطه در رابطه با آمریکا می‌باشند. ملت ایران باید با قاطعیت با این خطر بزرگ مبارزه نماید.» (صحیفه‌ی نور، ج ۱۴: ۶۲)

حضرت امام خامنه‌ای «مدظله العالی» بارها با طرح توطئه‌آمیز مذاکره با آمریکا مخالفت فرمودند و مخالفت آمریکا با جمهوری اسلامی را یک اختلاف و دشمنی ریشه‌دار دانستند که اسلام و پای‌بندی به احکام اسلامی و ارزش‌های دینی اساس آن است. ایشان فرمودند: «برای ما و دشمنانمان مسأله، اسلام است. ما به خاطر اسلام با استکبار مواجهیم. استکبار جهانی که

در رأس آن آمریکا و در ذیلش همه‌ی دستگاه‌های شیطانی مسلط عالم یا حتی دستگاه‌های غیرمسلط (که برای منافع استکبار کار می‌کنند) قرار دارد، هدفش از مواجهه‌ی با ایران اسلامی، فقط اسلام است و بس. هیچ مسأله‌ی دیگری در میان نیست. ما به‌خاطر تحقق حیات طیبه‌ی اسلامی، نه فقط برای خودمان، بلکه برای بشریت مبارزه می‌کنیم... ما ثابت کرده‌ایم و ثابت خواهیم کرد که اسلام می‌تواند با قدرت‌های بزرگ عالم مواجه شود و نظم ظالمانه‌ی دنیا را به هم بزند. استکبار هم روی همین نکته حساسیت دارد... امروز، اسلام و ما این نظام سلطه را در دنیا رد می‌کنیم و او را محکوم می‌سازیم و مسئول بدبختی ملت‌ها و انسان‌ها در سراسر عالم می‌شماریم.» (مؤسسه‌ی فرهنگی قدر ولایت، ۱۳۷۸: ۲۹۸-۲۹۷)

هم‌چنین حضرت امام خامنه‌ای «مدظله العالی» با اطمینان بخشی نسبت به مقابله به مثل در برابر تهاجم احتمالی دشمن و تأکید بر آمادگی دفاعی کشور و قدرت بازدارنده ملت و نیروهای مسلح ایران، طی بیاناتی در مورخ ۱۳۹۰/۸/۹ در دانشگاه افسری امام علی (ع) ارتش فرمودند: «هرکسی فکر تجاوز به جمهوری اسلامی در مخیله‌اش خطور کند، باید خود را آماده‌ی دریافت سیلی‌های محکم و مشت پولادین کند؛ از سوی ملت مقتدر جمهوری اسلامی ایران، از سوی نیروهای مسلح، ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بسیج مردمی و پشت سر همه، ملت بزرگ ایران.»

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل آن

مشخصات جنگ آینده با رویکرد نبرد ناهم‌تراز

بررسی جنگ‌های اخیر از جمله جنگ دوم خلیج فارس، یوگسلاوی، افغانستان و عراق، درس‌ها و تجارب آموزنده و ارزشمندی را در اختیار کشورهایی نظیر جمهوری اسلامی ایران قرار می‌دهد که استفاده از آنها در جنگ‌های آینده، در تغییر سرنوشت مخاصمات مشابه تعیین‌کننده خواهد بود. در ذیل به برخی از مشخصات جنگ‌های آینده و تجارب عملیاتی ناشی از جنگ اخیر (عراق) اشاره می‌گردد:

- ۱) جنگ‌ها در محیط ناهمگون و تحت تأثیر عدم تقارن توان نظامی طرفین درگیر اتفاق می‌افتد؛
- ۲) از نظر زمان کوتاه و از لحاظ مکان بسیط هستند؛
- ۳) محیط درگیری شامل کلیت محیط ملی است؛
- ۴) جنگ‌ها در قالب عملیات‌های آفندی غیرخطی اجرا می‌شوند؛
- ۵) از دقت، سرعت، قدرت و هوشمندی زیادی برخوردارند؛
- ۶) جنگ‌ها پیوسته (پیوستگی در زمان و به‌صورت شبانه‌روزی) و مستمر و غیرتناوبی هستند؛
- ۷) جنگ‌ها پر شدت، موازی و همزمان‌سازی مؤلفه‌های قدرت رزمی را به‌دنبال دارند؛
- ۸) جنگ‌های جدید عمیق، سریع و دقیق هستند و به حصول نتیجه و پیروزی در جنگ اطمینان وجود دارد؛
- ۹) از نظر اقتصادی تلاش بر آن است که جنگ مقرون به صرفه باشد؛
- ۱۰) جنگ‌های آینده به‌صورت ائتلافی و از راه دور کنترل می‌شوند؛
- ۱۱) سیستم‌های اطلاعاتی پیشرفته‌اند و سرعت دریافت اطلاعات بالاست؛
- ۱۲) هوشمندی اطلاعاتی فناورانه است و انسانی نیست (فریب پذیرند)؛
- ۱۳) جنگ‌های جدید سیستمی هستند و اخلال در یک جزء سیستم، تمام اجزا را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛
- ۱۴) در جنگ‌های جدید مانورهای آفندی به‌صورت ستونی و در امتداد جاده‌ها و خطوط مواصلاتی اتفاق می‌افتد. بنابراین، آفندکننده‌های قدرتمند (فناوری محور) نسبت به مانورهای جناحی آسیب‌پذیرند؛
- ۱۵) در جنگ‌های جدید بهره‌گیری از اقدامات فریب و پدافند غیرعامل و مجازی‌سازی صحنه‌ی نبرد، موجب فریب و سرگردانی دشمن می‌شود؛

- ۱۶) نقش نیروی هوایی و موشک‌های هوشمند در جنگ آینده برای دشمن بسیار سرنوشت‌ساز است؛
- ۱۷) استفاده وسیع و دقیق از تاکتیک‌ها و تکنیک‌های پیچیده‌ی عملیات روانی به‌منظور القائات ذهنی، ارعاب و تزلزل در روحیه و اراده‌ی دفاعی طرف مقابل صورت می‌گیرد؛
- ۱۸) اگر آرمانی برای فدا شدن وجود نداشته باشد، هر طرف با هر اندازه توان رزمی به آسانی شکست خواهد خورد. بنابراین، وجود اراده‌ی جنگیدن و میل به دفاع و تمایل به جنگ‌جویی، مهم‌ترین رکن قدرت دفاعی یک کشور را تشکیل می‌دهد؛
- ۱۹) در جنگ‌های جدید، سطوح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی کاملاً بر یکدیگر منطبق می‌باشند و دشمن معمولاً جنگ را از اهداف راهبردی آغاز می‌کند؛
- ۲۰) سطح قاعده هرم قدرت دفاعی یک کشور در هر مرحله از جنگ، مردم هستند. سازماندهی، به‌کارگیری، مدیریت و آماده‌سازی روانی مردم یک کشور نتیجه‌ی نهایی جنگ را تحت تأثیر قرار خواهد داد. (نوذری، ۱۳۸۹: ۶۵-۶۴)

دلایل عمده‌ی اولویت تهدید آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران

- ۱) ادعای رهبری نظام بین‌الملل در جهان با خوی استکباری؛
- ۲) ایدئولوژی حاکم بر نظام حکومتی و دولتمردان آن کشور که در تعارض با ایدئولوژی اسلامی است؛
- ۳) ساختار سیاسی نظام حکومتی آمریکا؛
- ۴) مخالفت با انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن و مقابله با نفوذ و گسترش اسلام ناب محمدی^(ص) در سراسر جهان؛
- ۵) مخالفت با تقویت توان رزمی و بنیه‌ی دفاعی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در منطقه و جهان؛
- ۶) تعارض با ارزش‌های انقلاب اسلامی؛

- ۷) مخالفت با یاری رساندن جمهوری اسلامی ایران به ملل مسلمان و مستضعف غیرمسلمان جهان؛
- ۸) مقابله با تحرکات قوی جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی؛
- ۹) برخورد با منافع جمهوری اسلامی ایران در داخل کشور، منطقه و جهان (به‌ویژه در موضوع فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای)؛
- ۱۰) تعارض با حفظ حاکمیت ملی و آزادی در جهان؛
- ۱۱) مخالفت با تقویت بنیه اقتصادی و فرهنگی ایران و مسلمانان دنیا؛
- ۱۲) تعارض انقلاب اسلامی با رژیم صهیونیستی اسرائیل که به‌عنوان هم‌پیمان راهبردی آمریکا در منطقه قلمداد می‌گردد؛
- ۱۳) اختلاف دیدگاه در نحوه‌ی نگرش به انسان و جامعه در دو نظام اسلامی و استکباری؛
- ۱۴) تلاش برای کنترل و تسلط بر انرژی منطقه‌ی خلیج فارس و دسترسی به بازار خاورمیانه به‌منظور حفظ منافع خود در منطقه؛
- ۱۵) حضور نظامی فعال و گسترده در منطقه‌ی خلیج فارس و کشورهای پیرامونی به‌ویژه در عراق و افغانستان؛
- ۱۶) حمایت از رژیم صهیونیستی و گروه‌های ضد انقلاب و معارض با جمهوری اسلامی ایران؛
- ۱۷) حضور و انجام فعالیت‌های اطلاعاتی و جاسوسی فعال در منطقه از طریق زمین و فضای کشورهای پیرامونی علیه جمهوری اسلامی ایران. (نوذری، ۲۱۳: ۱۳۸۴)

دکترین عملیاتی دشمن

با توجه به تجارب دشمن از جنگ‌های اخیر و مشخصات جامعه‌ی ایران، می‌توان اصول و ملاحظات را که دشمن در تهاجم احتمالی خود علیه جمهوری اسلامی ایران در قالب دکترین عملیاتی برخواهد گزید، به شکل زیر مورد توجه قرار داد:

- ۱) اجتناب از رزم نزدیک و تمرکز بر نبرد از راه دور؛

- ۲) عمق بخشیدن به میدان نبرد با بهره‌گیری از تحرک بالا و توسعه‌ی اطلاعاتی؛
- ۳) ایجاد شکاف بین صحنه‌ی مقدم عملیات با مناطق عقب به‌منظور قطع ارتباط و پشتیبانی از یگان‌های مانوری؛
- ۴) اتکاء بر حملات قاطع، سریع و پرحجم هوایی و موشکی با تکیه بر اصل اطمینان از پیروزی قطعی؛
- ۵) اجتناب از جنگ فرسایشی و طولانی مدت؛
- ۶) قابلیت اجرای نبرد غیرخطی با بهره‌گیری از مانورهای ترکیبی (احاطه، قائم، رخنه و...)
- ۷) اختلال در سیستم‌های فرماندهی و کنترل و ارتباطات به‌منظور ایجاد از هم گسیختگی در بین سیستم پدافندی یکپارچه و تجزیه‌ی یگان‌های حریف؛
- ۸) اجرای عملیات‌های آفندی با دقت، قدرت و هوشمندی زیاد به‌صورت پیوسته و غیرتناوبی؛
- ۹) اشراف اطلاعاتی سریع، دقیق و با دریافت حجم اطلاعات زیاد با تمرکزبخشی بر سامانه‌های هوشمند اطلاعاتی؛
- ۱۰) همزمان‌سازی تأثیر مؤلفه‌های مجزای قدرت رزمی و همسوسازی خطوط عملیات‌های نظامی در جغرافیای وسیع و تعمیق اغتشاشات و بحران‌های سیاسی و اجتماعی داخلی؛
- ۱۱) تلاش در جهت دسترسی سریع، انبوه و با نیروی قاطع به مرکزیت سیاسی کشور؛
- ۱۲) تلاش در جهت غافلگیری راهبردی و حتی عملیاتی طرف مقابل؛
- ۱۳) تهاجم علیه زیرساخت‌هایی که اغتشاش و بحران اجتماعی ایجاد می‌کنند، همانند شبکه‌ی توزیع برق، گاز و سوخت؛
- ۱۴) عملیات روانی سنگین برای جداسازی مردم از حاکمیت و همراه‌سازی با خود و ایجاد یأس و رعب در جامعه و نیروهای مسلح؛

۱۵) بهره‌گیری از دکترین تاکتیکی نبرد هوا - زمین مبتنی بر اصول پیش‌دستی و ابتکار عمل، عملیات عمیق، چالاکي، تحرک و انهدام قطعی. (همان: ۱۵۹)

راهبرد عملیاتی و تاکتیک‌های صحنه‌ی نبرد دشمن

راهبرد عملیاتی نیروهای نظامی آمریکا که به‌منظور تحقق دکترین عملیاتی آن کشور طراحی و پی‌ریزی می‌گردد، بر مبنای مفاهیمی شکل گرفته است که منعکس‌کننده‌ی توانمندی‌های فناورانه‌ی آمریکا بوده و باید با خواستگاه‌های سیاسی و راهبرد نظامی او تناسب داشته باشد. مفاهیم راهبرد عملیاتی و تاکتیک‌های صحنه‌ی نبرد فوق عبارتند از:

۱) پیوستگی سامانه‌ی مانور و رزم با سامانه‌ی اطلاعات در زمان حقیقی: گردش سریع اطلاعات توأم با برتری فناوری اطلاعاتی، به دشمن این امکان را می‌دهد که واقعیات یا برداشت از واقعیات را به سرعت به فرماندهان صحنه‌ی عملیات و رزم منتقل کند. این توانمندی اگر توسط ابزارها و تاکتیک‌های مقابله خنثی نشود، می‌تواند دورنمای مناسبی از تحولات صحنه‌ی نبرد را در اختیار فرماندهان صحنه قرار دهد. به‌گونه‌ای که آنها بتوانند تا حد مناسبی متغیرهای صحنه‌ی نبرد از قبیل واکنش‌های طرف مقابل، تغییرات زمین، تحولات جوی و تغییر در مانورها را ارزیابی و تصمیمات مناسب را اتخاذ کنند. این توانمندی در تلفیق با یک سامانه‌ی عملیاتی پرتحرک و دارای قدرت اقدام سریع موجب می‌شود تا دشمن بتواند از فرصت‌ها و موقعیت‌ها به خوبی بهره‌برداری کند.

۲) عملیات‌های آفندی مستمر و غیرتناوبی و اجتناب از گسترش‌های پدافندی: دشمن دارای راهبرد تهاجمی و دکترین آفندی است. این راهبرد بازتاب اهداف سیاسی وی می‌باشد که معمولاً در اعماق راهبردی کشورها جستجو می‌شود و لازمه‌ی دستیابی به آن اجرای عملیات آفندی مستمر می‌باشد. اگر دشمن بخواهد از عملیات آفندی متناوب استفاده کند که در آن دوره‌های زمانی آفند و پدافند به‌صورت تناوبی تکرار شود، در این صورت تغییر آهنگ از دفاع به تهاجم موجب صرف زمان غیرضروری

خواهد بود و این امر می‌تواند به فرسایشی شدن جنگ منجر شود. بنابراین، آفند پیوسته به صورت شبانه‌روزی و حفظ دور تک در طول دوره‌ی درگیری برای دشمن یک مفهوم حیاتی است.

۳) **همزمانی و جنگ موازی:**^۱ دشمن در دکترین عملیاتی خود، موازی‌سازی و همزمان‌سازی کاربرد مؤلفه‌های مجزای رزمی خود را به‌عنوان یک ملاحظه‌ی تاکتیکی و عملیاتی مهم در نظر می‌گیرد. از دیدگاه دشمن، کاهش زمان، افزایش شدت اثر توانمندی‌های متنوع بر یکدیگر و هم‌افزایی اثرات توان، درگیرسازی طرف مقابل به صورت همزمان در خطوط مقدم و مناطق عقب و درگیر کردن طرف مقابل با انواع مختلف توانمندی‌ها با استفاده از اصل همزمان‌سازی به دست می‌آید.

۴) **نبردهای عمیق:** تعقیب اهداف سیاسی راهبردی در عمق، لزوم تأثیرگذاری بر مراکز ثقل حیاتی طرف مقابل و ضرورت سرعت عمل در دستیابی به هدف‌های حیاتی در کشورها، دشمن را با مفهوم عمق عملیاتی بلند یا عملیات‌های عمیق مواجه ساخته است. دشمن رزمایش‌های عمیق و حرکت‌های برد بلند را در دستور کار خود قرار می‌دهد. توانمندی‌های دشمن اعم از تحرک بالا، برد بلند آتش‌های پشتیبانی، قدرت هوایی راهبردی و تاکتیکی قابل ملاحظه و توانایی‌های موشکی بالستیک به همراه نیروهای زمینی محمول هوایی و توانایی در اجرای مانورهای احاطه‌ی قائم، این امکان را به وی داده است تا تک‌های عمیق را همواره به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی راهبرد عملیاتی خود در نظر بگیرد.

۵) **مانورهای غیرخطی و ناپیوسته:**^۲ تحقق عملیات‌های عمیق و لزوم تحرک، ضرورت کاهش زمان درگیری‌ها و پیوستگی و استمرار در عملیات‌های آفندی، دشمن را مجبور کرده است که از مفهوم عملیات‌های غیرخطی و ناپیوسته استفاده کند. دشمن

1 - Synchronization

2 - Nonlinear and Uncontinous Manuevere

به دلیل محدودیت در نیروهای زمینی و وسعت جبهه‌های زمینی نمی‌تواند از نبردهای خطی که در آن یگان‌ها به موازات یکدیگر در امتداد خطوط تماس آرایش آفندی می‌گیرند، استفاده کند. این امر به مفهوم تخصیص بخش وسیعی از نیرو در امتداد خطوط تماس بوده و باعث کمی عمق پیشروی، فرسایش همزمان همه‌ی نیروهای آفندکننده و حرکت تدریجی به یک گسترش پدافندی خواهد شد.

دشمن برای اجتناب از این وضعیت، نیروها را در یک گسترش عمودی (عمود بر امتداد جبهه‌ی پدافندی طرف مقابل) و در صورت‌بندی‌های ستونی و عمده‌تاً در امتداد محورهای مواصلات یا معابر سهل‌الوصول گسترش می‌دهد. این کار به دشمن امکان می‌دهد تا رزمایش‌های عمیق را انتخاب کند و حرکات را به‌صورت مستمر توسعه دهد.

۶) حداکثر استفاده از جنگ از راه دور و اجتناب از رزم نزدیک (رزم دورایستا):

ضعف عوامل روحی و روانی نیروهای رزمنده‌ی دشمن در کنار قوت فیزیکی او برای درگیر شدن از مسافت دور و اجتناب از تلفات انسانی، موجب شکل‌گیری تفکر رزم از دور و حداکثر اجتناب از رزم نزدیک شده است. بالگردهای تک دشمن که می‌توانند از مسافتی نسبتاً دور با اهداف تاکتیکی درگیر شوند، امکان پشتیبانی نزدیک هوایی از حرکت واحدهای زمینی در کنار پشتیبانی‌های آتش زمینی با دقت و حجم فراوان موجب تقویت نظریه‌ی رزم دورایستا شده است.

۷) غلبه تصمیم: بی‌تعادل‌سازی ذهنی و روانی طرف مقابل و جداسازی واکنش‌های عملیاتی حریف از ذهن متعادل او یکی از روش‌های عملیات روانی دشمن برای غلبه بر فضا و سامانه‌ی تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی طرف مقابل است.

دشمن تلاش می‌کند با هم‌افزایی، سربار کردن و تضایف اثر اقدامات فیزیکی توأم با عملیات روانی وسیع، طرف مقابل خود را از تعادل خارج سازد و او را وادار به انجام رفتارها و واکنش‌های مورد دلخواه خود نماید. دشمن این کار را با انجام حملات متمرکز به مراکز ثقل

نظیر سیستم رهبری، مراکز حساس اقتصادی، آمادگاه‌های اصلی، پل‌های مهم، تأسیسات راهبردی نظامی و سامانه‌های فرماندهی و کنترل انجام می‌دهد و با این کار تلاش می‌کند، سرگردانی، سردرگمی، ابهام، ناامیدی و یأس و بی‌انگیزگی و ترس را در طرف مقابل به‌ویژه در شبکه‌ی فرماندهی او القا نماید. (نوذری، ۱۳۸۹: ۷۲-۷۰)

کلیاتی از اصول و دکترین نبرد زمینی در محیط جنگ هم‌تراز

۱) **پدافند با رویکرد جنگ هم‌تراز:** پدافند عبارت است از اقداماتی که طی آن با استفاده از کلیه‌ی وسایل و امکانات موجود از پیشروی و هجوم دشمن جلوگیری به‌عمل آورده و یا نیروهای تک‌ور او منهدم می‌گردد. عملیات پدافندی در محیط جنگ هم‌تراز به‌منظور ایجاد شرایط مناسب‌تر جهت عملیات آفندی، صرفه‌جویی در قوا در یک منطقه برای به‌کاربردن نیروی کافی در جای دیگر، انهدام یا به‌دام انداختن نیروی دشمن، کم کردن مقدمات و امکانات آفندی دشمن و جلوگیری از ورود متجاوز به یک منطقه‌ی حیاتی اجرا می‌شود.

نیروی پدافندکننده در محیط جنگ هم‌تراز ممکن است به سه صورت (پدافند، عملیات تأخیری و یا پرده‌ی پوشش) در مقابل تک دشمن مقاومت نماید. در پدافند از تمام امکانات برای پس زدن تک دشمن و یا انهدام او استفاده می‌شود و درگیری قطعی و رزم نزدیک، داوطلبانه پذیرفته می‌شود. در تأخیر، از تمام امکانات برای جلوگیری از پیشروی دشمن و انهدام نیروهای او استفاده می‌شود، ولی درگیری قطعی، داوطلبانه پذیرفته نمی‌شود. در پرده‌ی پوشش از تمام امکانات برای انهدام عناصر کوچک دشمن استفاده می‌شود و اصولاً پرده‌ی پوشش در درجه‌ی یکم، یک نوع عمل تأمینی است و مهم‌ترین وظیفه‌ی این نیروها دیدبانی و گزارش کردن است. (مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون، ۱۳۸۳: ۱۴۰-۱۳۹)

۲) انواع پدافند از نظر نوع عملیات در محیط جنگ هم‌تراز:

۱-۲) **پدافند متحرک:** پدافندی است که در آن حد اقل نیروی لازم در جلو اختصاص داده شده و حق تقدم استفاده از نیروهای رزمی و آتش‌ها به احتیاط

داده می‌شود. احتیاط قوی برای انهدام نیروهای به دام انداخته شده‌ی دشمن با اجرای عملیات آفندی (پاتک) است و چون منظور نهایی در پدافند متحرک، انهدام دشمن می‌باشد، پاتک نیز به همین منظور اجرا خواهد شد و نه برای کنترل منطقه‌ی پدافند، ترمیم لجمن و یا زمین. معمولاً لشکر، پایین‌ترین رده‌ای است که می‌تواند پدافند متحرک را اجرا نماید.

۲-۲) پدافند منطقه‌ای: پدافندی است که در آن سعی می‌شود تا زمین مشخصی کنترل و یا حفظ شود و برای متوقف ساختن و دفع تک دشمن، روی آتش‌ها و نیروهای به‌کار رفته در مواضع پدافندی جلو تأکید می‌شود. بنابراین، حداکثر توان رزمی به یگان‌های در خط اختصاص داده خواهد شد. در پدافند منطقه‌ای فرمانده، درگیری قطعی را کاملاً در منطقه‌ی پدافندی می‌پذیرد و پاتک در درجه‌ی یکم برای بیرون راندن و یا از بین بردن نیروهای دشمن در داخل رخنه‌ی اجرا شده و مخصوصاً برای ترمیم لجمن انجام می‌شود. (همان: ۱۴۸-۱۴۷)

۳) تقسیم و مانور نیروها در پدافند: لازمه‌ی مانور نیروها در پدافند (با رویکرد جنگ هم‌تراز)، تقسیم آنها در مناطق پدافندی است که به شرح زیر در سه رده‌ی پدافندی عنوان می‌شود:

۳-۱) رده‌ی تأمینی: شامل نیروهایی است که یگان پدافندکننده بنا به دستور و یا بنا به ابتکار شخص فرمانده، در منطقه‌ی تأمینی خود (جلو منطقه‌ی نبرد) به‌کار می‌برد. برای مثال، نیروی تأمینی خود لشکر فقط پاسدار عمومی است، در حالی که در رده‌ی لشکر به‌وسیله‌ی تیپ‌ها، پاسدار رزمی و به‌وسیله‌ی گردان‌ها، عناصر تأمین محلی اعزام می‌گردد. عمده‌ی وظایف آنها، شامل کسب اطلاعات از دشمن، فراهم نمودن پرده‌ی ضد شناسایی، فریب دادن دشمن از محل منطقه‌ی نبرد، به تأخیر انداختن حرکات دشمن در جلو منطقه‌ی نبرد و کم کردن توانایی دشمن در بهره‌برداری کامل از نیروهایش می‌باشد.

۲-۳) رده‌ی مقدم پدافندی: شامل نیروهایی است که یگان پدافندکننده در جلوی منطقه‌ی نبرد خود به کار می‌برد. مأموریت رده‌ی مقدم پدافندی در پدافند منطقه‌ای عبارت از متوقف کردن، دفع کردن، بیرون راندن و منهدم کردن دشمن است و در پدافند متحرک علاوه بر مأموریت فوق، وظیفه‌ی نگهداری و سد دشمن در منطقه‌ی پدافندی مورد نظر و جلوگیری از ادامه‌ی پیشروی و ممانعت از تغییر گسترش او تا اجرای پاتک توسط احتیاط را به عهده دارد.

۳-۳) رده‌ی احتیاط: شامل نیروهایی است که یگان پدافندکننده در منطقه‌ی عقب خود به کار می‌برد. معمولاً رده‌ی احتیاط، رده‌ی مقدم پدافندی را در انجام وظایفش که متوقف کردن و دفع کردن دشمن است، کمک می‌نماید. عمده‌ی وظایف رده‌ی احتیاط، شامل سد رخنه به منظور متوقف کردن و دفع تک دشمن، اجرای پاتک برای بیرون راندن دشمن و ترمیم منطقه‌ی نبرد و اجرای تک مختل‌کننده برای متوقف کردن دشمن قبل از شروع تک می‌باشد. البته اولین و مهم‌ترین وظیفه‌ی این رده در پدافند متحرک، اجرای پاتک به منظور انهدام دشمن است. (همان: ۱۵۴)

۴) آفند با رویکرد جنگ هم‌تراز: آفند به کلیه‌ی اقداماتی گفته می‌شود که با استفاده‌ی صحیح از امکانات موجود به سمت دشمن پیشروی کرده و یا به او هجوم برده شود. عملیات آفندی در محیط جنگ هم‌تراز به منظور انهدام نیروهای دشمن، تصرف زمین یا تأمین یک عارضه‌ی حساس، از بین بردن روحیه‌ی دشمن و در هم شکستن میل جنگجویی او و... در زمان و مکان مناسب اجرا می‌شود. (همان: ۱۹)

۵) انواع عملیات‌های آفندی در محیط جنگ هم‌تراز: به طور کلی پنج نوع عملیات آفندی عمده وجود دارد که هر کدام از آنها ممکن است به دنبال یکدیگر یا به

صورت مستقل انجام گیرد. این عملیات‌ها عبارتند از حرکت برای اخذ تماس به منظور به دست آوردن تماس اولیه یا برقراری تماس مجدد با نیروی عمده‌ی دشمن، شناسایی با رزم با هدف محدود به منظور کشف و تعیین استعداد و گسترش دشمن، تک هماهنگ‌شده علیه مواضع پدافندی دشمن به منظور انهدام نیروهای او، استفاده از موفقیت به منظور حداکثر استفاده از اولین موفقیت به دست آمده و از بین بردن توانایی دشمن و تعاقب به منظور قطع راه فرار نیروهای دشمن و انهدام آنها. (همان: ۲۱)

۶) تقسیم نیروها در تک:

۶-۱) **تک اصلی:** عبارت است از تکی که در آن فرمانده حداکثر قدرت رزمی خود را به منظور تحصیل برتری بر دشمن و تأمین نتیجه‌ی قطعی در زمان و مکان مناسب متمرکز می‌نماید، از جمله مشخصات تک اصلی، شامل اختصاص قدرت رزمی بیش‌تر، منتهی شدن آن به حساس‌ترین منطقه‌ی هدف، قرار دادن احتیاط به دنبال آن، واگذاری منطقه‌ی کم‌عرض‌تر و معمولاً از بهترین معبر وصولی استفاده می‌نماید.

۶-۲) **تک پشتیبانی:** به منظور پشتیبانی از تک اصلی و با حداقل نیروی لازم اجرا می‌شود. در صورت عدم موفقیت تک اصلی، از این تک به منظور نیل به اهداف تک اصلی استفاده می‌شود.

۶-۳) **احتیاط:** عبارت است از آن قسمت از عناصر مانوری که جزو رده‌ی تک‌ور نبوده و معمولاً پشت رده‌ی تک‌ور قرار می‌گیرد. رده‌ی احتیاط، عمده‌ترین وسیله‌ای است که فرمانده برای اعمال نفوذ و اخذ یک تصمیم مناسب در اختیار دارد. از جمله مأموریت‌های رده‌ی احتیاط عبارت است از استفاده از موفقیت یگان‌های تک‌ور، تقویت تک اصلی، شکست حمله‌های متقابل دشمن و ایجاد یا برقراری تأمین. (همان: ۴۱)

تجارب و آموزه‌های عملیاتی ناشی از آئین رزم دشمن در جنگ عراق

آمریکایی‌ها در راهبرد عملیاتی خود بر پنج اصل، عملیات غیرخطی^۱، ابتکار عمل و اقدام پیشدستانه^۲، عملیات در عمق^۳، چالاکی و تحرک^۴ و همزمان‌سازی توان رزمی^۵ تکیه کردند و از تاکتیک‌های زیر برای تحقق و اجرای این اصول استفاده نمودند:

- ۱) انجام عملیات‌های غیرخطی و سیال از طریق آینده‌های ناپیوسته در مناطق مناسب و مورد دلخواه خود؛
- ۲) به هم ریختن نظم دفاعی عراقی‌ها از طریق نامنظم‌سازی سمت‌های تهاجم و ایجاد مناطق مستقل رزم در نقاط مختلف و هم‌افزایی توان فیزیکی از طریق همزمان‌سازی عملیات روانی با عملیات رزمی در سطح صحنه و خارج از آن؛
- ۳) حرکت‌های ستونی سریع در امتداد خطوط مواصلات با استفاده از تأمین و پوشش بالگرد و هواپیما در مقابل تک‌های احتمالی جناحی عراقی‌ها و اجتناب از درگیری‌های قطعی برای پائین آوردن نرخ تلفات انسانی و در نتیجه سیال‌سازی محیط جنگ؛
- ۴) حرکت همزمان پایگاه‌های پشتیبانی رزمی و خدمات رزمی به مناطق مقدم نبرد و کاهش خطوط مواصلات پشتیبانی؛
- ۵) کنترل مبادی ورودی و خروجی شهرهای در مسیر برای جلوگیری از اعزام واحدهای رزمی و مردمی سازماندهی شده در شهرها و ممانعت از تبدیل شهرها به مرکز سازماندهی مقاومت‌های ملی در عراق؛

1 - NON LINEAR OPERATION

2 - INITIATIVE

3 - DEPT

4 - AGILITY

5 - SYNCHRONIZATION

- ۶) عملیات تهاجمی آمریکا در شهرها به شکل تاخت‌های سریع هوایی با بالگرد یا زمینی علیه مراکز مقاومت شناخته شده؛
- ۷) عبور از رودخانه‌های غیرقابل عبور از طریق خاموش کردن مقاومت‌های ساحل دور رودخانه توسط بالگردها، هواپیماها و تانک‌ها و آتش‌های پشتیبانی زمینی، سرپل‌گیری از طریق هلی‌برن واحدها پشت مقاومت‌های مستقر در نقاط اتکای موجود در ساحل رودخانه‌ها و سپس توسعه‌ی سرپل و ادامه‌ی حرکت آفندی به عمق؛
- ۸) عملیات‌های هلی‌برن نیروهای نظامی آمریکا معمولاً در اعماق طولانی در مناطق و فضای خالی از مقاومت و با پشتیبانی متحرک هوایی صورت گرفت؛
- ۹) انجام عملیات روانی مستمر در امتداد خطوط زیر:
- ۹-۱) تفکیک مردم از حاکمیت در هدف‌های نظامی و نشان دادن اوج دلسوزی و ترحم برای مردم و القای تلاش دشمن برای آزادسازی مردم عراق از نظام حاکم رژیم بعث با توجه به زمینه‌های شدید نارضایتی مردم از نظام بعثی صدام.
- ۹-۲) بی‌نتیجه نشان دادن مقاومت و دفاع برای مردم و نیروهای مسلح عراق و تلاش برای سلب میل جنگ‌جویی در آنان.
- ۹-۳) اعلام مکرر فرار مسئولان و رهبران سیاسی و نظامی عراق از صحنه‌ی سیاسی و نظامی و مبهم‌سازی فضای روانی مقاومت ملی در عراق.
- ۹-۴) نسبت دادن بخش عمده‌ای از تلفات آمریکایی‌ها به حوادث به‌منظور حداکثر ضعیف نشان دادن مقاومت عراقی‌ها.
- ۹-۵) آزادسازی برخی از اسرا در اثنای درگیری‌ها برای تقویت میل به اسیر شدن نیروهای نظامی عراقی.
- ۹-۶) آماده‌سازی تدریجی اذهان نیروهای نظامی آمریکایی و انگلیسی و افکار عمومی جامعه‌ی آنها برای یک جنگ طولانی.

- ۷-۹) اطلاع‌رسانی مستمر، کنترل شده و جهت‌دار از وضعیت درگیری‌ها.
- ۸-۹) تمرکز بر نمایش سرعت عمل و تحرک، پیشروی در عمق، پیاده شدن در پشت خطوط مدافعان و شدت آتش برای ارباب افکار عمومی مردم عراق و نیروهای مسلح این کشور.
- ۹-۹) تظاهر و نمایش به تلاش در جهت گشودن جبهه‌ی جدید از شمال برای تثبیت نیروهای عراقی در جبهه‌ی شمالی.
- ۱۰-۹) پیش‌دستی در خبررسانی برای به دست‌گیری ابتکار عمل در صحنه‌ی عملیات روانی و تبلیغی. (نوذری، ۱۳۸۴: ۲۱۰-۲۰۸)

بررسی تطبیقی محیط جمهوری اسلامی ایران و عراق با فرض تهاجم نظامی دشمن

با فرض قطعی بودن تصمیم آمریکا برای تهاجم به جمهوری اسلامی ایران، الگوی تهاجم می‌تواند ترکیبی از مدل تهاجم علیه عراق و اتخاذ روش‌های جدیدتری متناسب با مشخصات کشور جمهوری اسلامی ایران باشد.

بنابراین، تفاوت‌های اساسی کشور جمهوری اسلامی ایران با عراق را می‌توان در موضوعات زیر ملاحظه کرد:

- ۱) ایران موقعیت ژئوپلیتیک قدرتمندی در دایره‌ی تهدیدسازی علیه منافع و سیاست‌های آمریکا در منطقه دارد.
- ۲) جمهوری اسلامی ایران از عمق راهبردی دفاعی مطمئن و ساختار جغرافیایی متنوع، پیچیده و قابل دفاعی برخوردار است. حرکت زمینی در عمق این کشور مخاطرات بالقوه وسیعی در حد انهدام تمامیت یک نیروی عمل‌کننده را به خوبی دارد.
- ۳) مشروعیت بین‌المللی و منطقه‌ای و ملی هرگز برای تهاجم علیه جمهوری اسلامی ایران شکل نخواهد گرفت. بر عکس رژیم عراق که به‌عنوان یک نظام تجاوزگر، سرکوبگر، مستبد و دیکتاتور، تولیدکننده و به‌کارگیرنده‌ی واقعی سلاح‌های کشتار جمعی شناخته

- شده بود و قطعنامه‌های متعددی در شورای امنیت سازمان ملل علیه این رژیم به تصویب رسیده بود. جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک نظام موجه، معتبر، باخاصیت تنش‌زدایی و متعهد به معاهدات صلح و امنیت جهانی شناخته شده است.
- (۴) در کشور ایران، بین مردم و حاکمیت با محوریت رهبری معظم انقلاب به‌ویژه در موضوع مقاومت در مقابل تهاجم بیگانه، اعتماد، همسویی، وحدت و اطمینان بالایی وجود دارد. مردم از نظام و موجودیت آن دفاع خواهند کرد؛ چیزی که ذره‌ای از آن در جامعه‌ی عراق وجود نداشت.
- (۵) در ایران مبارزه با آمریکا به‌عنوان یک آرمان انقلابی و اسلامی ریشه‌دار، هم‌چنان قوه‌ی محرکه ظرفیت‌های ملی برای مقاومت و مبارزه می‌باشد. فداشدن برای چنین آرمانی یک ایده‌آل و مطلوبیت واقعی، اسلامی و مردانه در بین جوانان متدین ایران می‌باشد.
- (۶) بسیج در کشور ما به‌عنوان سطح قاعده‌ی هرم سازمان‌یافته مقاومت ملی عامل اساسی عمق‌بخشی به دفاع، پایان ناپذیرسازی قدرت دفاعی و مسطح‌سازی توان مقاومت در هر مکان و هر زمان می‌باشد.
- (۷) کشور ایران از یک ظرفیت انقلابی پنهان و بالقوه برخوردار است؛ ظرفیتی که در صورت تهاجم بیگانه، فعلیت می‌یابد و این بر خلاف جامعه‌ی عراق است که فاقد ظرفیت انقلابی وحدت ملی بود که در امتداد خطوط قومی از یک سو و خطوط ضخم حاکمیت غیرمردمی و مردم از سوی دیگر، کاملاً شکننده و تضعیف شده بود.
- (۸) ساختار قدرت دفاعی ایران بر محوریت استفاده از روش‌های غیررایج و ناهم‌تراز استوار می‌باشد. سبکی از جنگ که می‌تواند در قبال ارتش‌های با ساختار و سبک کلاسیک، موانع و مشکلات لاینحلی را ایجاد کند.
- به هر حال، ممکن است دشمن در برآورد ظرفیت‌های ملی کشور انقلابی ایران و در شناخت واقعیت‌های جامعه، دچار اشتباه در محاسبه و برداشت شود و تحت تأثیر پیروزی زودرس نظامی در عراق قدرت محاسبه‌گرایی او کاهش یافته باشد و غرور ناشی از پیروزی،

تمایل به ادامه‌ی حرکت در یک جغرافیای سیاسی و طبیعی بزرگ‌تری را در او تقویت نموده باشد. (همان: ۲۱۱-۲۱۰)

تحلیل روش‌های عملیاتی شناخته‌شده برای جنگ آینده

اتخاذ روش اقدام موازی یا نبرد هم‌تراز^۱ به‌عنوان راهبرد عملیاتی با توجه به تجارب جنگ‌های معاصر و با وجود شکاف و اختلاف فاحش بین فناوری نظامی پیچیده و برتر تهدید ناهم‌تراز (استکبار جهانی آمریکا) با فناوری نظامی موجود جمهوری اسلامی ایران (عدم توازن نظامی طرفین) نه تنها منطقی و عقلانی نمی‌باشد، بلکه از کارآیی لازم برخوردار نبوده و شکست ظاهری نیروهای خودی را در جنگ احتمالی آینده تسریع می‌نماید.

اتخاذ روش و راهبرد عملیاتی اقدام غیرموازی یا نبرد ناهم‌تراز^۲ از یک سو باعث کاهش اثربخشی فناوری برتر دشمن به میزان زیادی شده و از سوی دیگر، موجب فرسایشی شدن جنگ و پرهزینه نمودن آن برای متخاصم می‌گردد و در نهایت منجر به تحمیل آسیب جدی و شکست به متجاوز می‌شود.

اتخاذ روش اقدام غیرمستقیم یا پدافند غیرعامل^۳ یکی دیگر از روش‌ها و راهبردهای عملیاتی است که در صحنه‌ی عملیات بعضاً به‌عنوان مکمل روش اقدام مستقیم یا پدافند عامل^۴ به‌کار برده می‌شود. اگر چه از اقدامات پدافند غیرعامل در هر دو محیط جنگ هم‌تراز و ناهم‌تراز استفاده می‌شود، ولی به‌کارگیری اقدامات فوق در یک عرصه‌ی غیرکلاسیک و ناهم‌تراز با توجه به وجود شکاف فاحش فناوری نظامی بین طرفین درگیر در جنگ احتمالی آینده به مراتب از درجه‌ی اهمیت بیش‌تری برخوردار بوده و ضمن فرسایشی و پرهزینه نمودن جنگ برای دشمن، حداقل آسیب‌پذیری را برای نیروهای خودی در پی خواهد داشت. بنابراین، با عنایت به شرایط کنونی نظام

-
- 1 - Parallel Action/Symmetric Battle
 - 2 - Inparallel Action/Asymmetric Battle
 - 3 - Indirect Action / Passive Defence
 - 4 - Direct Action / Active Defence

بین‌الملل و تهدیدات نظامی متصور علیه نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران و به‌منظور حفظ توان دفاعی و به حداقل رساندن آسیب‌پذیری‌های متصور در می‌یابیم که باید بیش از پیش برای اتخاذ راهبرد پدافند غیرعامل و اقدامات عملی و اجرایی آن اهمیت قائل شده و با یک توان مضاعف جهت اجرایی کردن اقدامات مذکور مبادرت نمود. (نوذری، ۱۳۸۹: ۶۳)

مراحل جنگ احتمالی آینده

برای جلوگیری از غافلگیری و حفظ توان نیروهای خود و آماده‌سازی صحنه‌ی نبرد و کسب آمادگی‌های دفاعی و رزمی یگان‌های نظامی و هم‌چنین جهت مهیا شدن آنها برای رزم در زمان وقوع درگیری، ضرورت مرحله‌بندی جنگ امری اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین، جنگ احتمالی آینده در محیط نبرد ناهم‌تراز را می‌توان در قالب مراحل تهدید، بحران و درگیری به شرح زیر مرحله‌بندی نمود:

۱) **مرحله‌ی تهدید:** این مرحله از جنگ با شروع منازعه‌ی سیاسی بین طرفین درگیر آغاز می‌شود و تا قبل از تعیین ضرب‌الاجل (تعیین زمان وقوع تهدید نظامی) توسط دشمن برای به‌کارگیری قوه‌ی قهریه ادامه خواهد یافت.

در این مرحله، یگان‌های نظامی باید مبادرت به انجام اقداماتی، از قبیل سازماندهی واحدهای رزمی، انجام طرح‌ریزی‌های دفاعی و امنیتی، تجهیز یگان‌ها و اجرای آموزش‌های یگانی، انجام تمرینات و رزمایش‌ها، آماده‌سازی زمین صحنه‌ی نبرد و ایجاد مواضع امن و استحکامات دفاعی، ایجاد موانع، ذخیره‌سازی اقلام آمادی و ... به‌منظور کسب آمادگی‌های رزمی، دفاعی و امنیتی یگان‌های نظامی نمایند.

۲) **مرحله‌ی بحران:** این مرحله از جنگ معمولاً با تعیین ضرب‌الاجل توسط دشمن برای به‌کارگیری قوه‌ی قهریه در زمان مشخص یا تحت شرایط خاصی شروع شده و تا زمان وقوع درگیری بین طرفین مخاصمه ادامه خواهد یافت.

در این مرحله، تهدید نظامی دشمن قریب‌الوقوع تشخیص داده می‌شود. وقوع تهدید نظامی در مرحله‌ی بحران ممکن است به دو صورت رخ دهد: اول این‌که دشمن با تعیین زمان

مشخصی و یا با تعیین شرایط خاصی در قالب تعیین ضرب‌الاجل، از طرف مقابل درخواست تمکین نمودن به خواسته‌های خود نماید و چنان‌چه طرف مدافع در زمان تعیین شده، خواسته‌های دشمن را تمکین نکند و یا شرایط او را نپذیرد، منجر به وقوع تهدید نظامی دشمن شود و دوم این‌که احتمال دارد وقوع تهدید نظامی دشمن به شکل غافلگیرانه صورت گیرد. به‌طور کلی، در این مرحله، یگان‌های نظامی باید با رعایت دقیق و کامل اقدامات پدافند غیرعامل به‌منظور حفظ توان و کاهش آسیب‌پذیری نیروهای خود در برابر حملات هوایی و موشکی غافلگیرانه‌ی احتمالی دشمن، اقدام به اجرای طرح‌های تخلیه‌ی پادگانی نموده و با انجام حرکات تاکتیکی متناسب با محیط نبرد ناهم‌تراز، در کوتاه‌ترین زمان ممکن در مناطق دفاعی مربوطه گسترش یابند و نسبت به ایجاد آمادگی‌های دفاعی و امنیتی و هماهنگی‌های درون و برون سازمانی برای کسب آمادگی و مهیا شدن جهت مقابله با تهاجم دشمن مبادرت ورزند.

۳) مرحله‌ی درگیری: این مرحله با خاتمه یافتن زمان یا شرایط تعیین شده برای ضرب‌الاجل و یا با تهاجم غافلگیرانه‌ی دشمن شروع شده و تا زمان پایان درگیری بین طرفین مخاصمه ادامه خواهد یافت. در این مرحله، یگان‌های نظامی که از قبل در مواضع دفاعی گسترش یافته‌اند، اقدام به مقابله با دشمن نموده و با رزم نزدیک و درگیری قطعی نسبت به دفاع همه‌جانبه در برابر هجوم متجاوز مبادرت می‌نمایند.

نیروهای خودی در این مرحله ابتدا با بهره‌گیری از اقدامات پدافند غیرعامل نسبت به حفظ توان و کاهش آسیب‌پذیری مقدمات خود در برابر حملات موشکی و بمباران‌های سنگین هوایی دشمن اقدام می‌نمایند و سپس با نزدیک شدن نیروهای متجاوز به مواضع دفاعی، آماده می‌شوند تا در رزم نزدیک ضمن جلوگیری از پیشروی و نفوذ دشمن، نسبت به حفظ سرزمین خودی و انهدام نیروهای متجاوز اقدام کنند. معمولاً نیروهای خودی در این مرحله با اجرای عملیات‌های دفاع سرزمینی مشتمل بر عملیات‌های با ماهیت پدافندی همه‌جانبه و مستحکم در قالب رده‌های دفاع ثابت منطقه‌ای، دفاع از کوی و برزن و مواضع ضد هلی‌برن واقع در امتداد محورهای خودکافی

و هم‌چنین با اجرای عملیات‌های با ماهیت آفندی در قالب دفاع متحرک، تک شبانه و عملیات ویژه به صورت شبانه‌روزی اقدام به دفاع همه‌جانبه در برابر مهاجم متجاوز و انهدام نیروهای دشمن می‌نمایند. (همان: ۹۲-۹۱)

عملیات دفاع سرزمینی در محیط ناهم تراز

با نگرش به واقعیت‌های موجود، شرایط محیط جدید بین‌المللی و منطقه‌ای و تهدیدات متنوع بالقوه و بالفعل ملاحظه می‌شود که جمهوری اسلامی ایران باید به سمت تدوین و ترسیم راهبرد دفاع همه‌جانبه که مورد تأکید حضرت امام خمینی^(ره) بوده و امروز نیز مدنظر مقام معظم رهبری می‌باشد، حرکت کند، به‌گونه‌ای که در راهبرد دفاع همه‌جانبه فوق به تمام ابعاد یک دفاع مطمئن و کامل توجه گردد.

بنابراین، با توجه به موارد پیش‌گفته و با بهره‌گیری از تجارب جنگ‌های دوره‌ی معاصر و با وجود عدم توازن نظامی بین طرفین درگیر در جنگ احتمالی آینده از لحاظ فناوری نظامی، اتخاذ شیوه‌های عملیاتی مبتنی بر دفاع همه‌جانبه با رویکرد جنگ ناهم تراز اجتناب ناپذیر بوده و این امر موجب کاهش اثربخشی فناوری نظامی برتر دشمن به میزان زیادی خواهد شد و از سوی دیگر، منجر به فرسایشی شدن جنگ و پرهزینه گردیدن آن برای متجاوز و در نهایت باعث تحمیل آسیب جدی و شکست به دشمن می‌گردد.

در نتیجه، بر اساس راهبرد دفاعی نیروهای مسلح کشور، باز تعریف و تحلیل و تدوین دکترین نبرد زمینی در محیط جنگ ناهم تراز با رویکرد دفاع همه‌جانبه برای ایجاد آمادگی یگان‌های رزم در صحنه‌ی نبرد احتمالی آینده در قالب دفاع سرزمینی و مشتمل بر تنوع عملیات‌های با ماهیت پدافندی به‌عنوان مرکز ثقل دفاعی توأم با عملیات‌های با ماهیت آفندی پیش‌گفته اجتناب ناپذیر می‌باشد. بنابراین، در ادامه و به صورت اختصار ضمن تحلیل و تبیین برخی از مفاهیم عملیات دفاع سرزمینی، به اصول و قواعد اساسی نبرد زمینی در محیط جنگ ناهم تراز با رویکرد دفاع همه‌جانبه پرداخته می‌شود:

۱) عملیات دفاع سرزمینی

عملیات دفاع سرزمینی نیروی زمینی در محیط ناهم‌تراز عبارت است از دفاع همه‌جانبه و نفوذناپذیر با به‌کارگیری کلیه‌ی امکانات و مقدرات جهت مقابله و سرکوب عملیات تهاجمی دشمن که مبتنی بر فرهنگ علوی و عاشورایی و با اتکا به نصرت الهی و با محوریت منابع انسانی مؤمن و انقلابی دارای آمادگی رزمی دائمی اجرا می‌شود. به طور کلی، عملیات دفاع سرزمینی به‌منظور جلوگیری از پیشروی و نفوذ دشمن و حفظ سرزمین در قالب عملیات‌های با ماهیت پدافندی و هم‌چنین به‌منظور انهدام نیروهای دشمن و توقف پیشروی متجاوز در قالب عملیات‌های با ماهیت آفندی اجرا می‌شود.

۲) نوع و میزان مقاومت در عملیات دفاع سرزمینی

نیروهای مدافع (دفاع‌کننده) برای اجرای عملیات دفاعی در محیط نبرد ناهم‌تراز ممکن است در قالب تنوعی از عملیات‌های پدافندی یا آفندی و یا ترکیبی از آنها در برابر عملیات تهاجمی دشمن مقاومت نمایند. بنابراین، در عملیات‌های پدافندی از تمام امکانات و مقدرات برای جلوگیری از پیشروی و نفوذ دشمن و حفظ سرزمین استفاده می‌شود و درگیری قطعی و رزم نزدیک نیز داوطلبانه پذیرفته می‌شود. در عملیات‌های آفندی از تمام امکانات و مقدرات برای انهدام نیروهای دشمن و توقف پیشروی متجاوز استفاده می‌گردد. در این نوع عملیات‌ها با رزم نزدیک و اجرای عملیات‌های هجومی و ویژه‌ی مستمر علیه جناحین و عقبه‌ی واحدهای در حال پیشروی یا واحدهای ثابت دشمن نسبت به انهدام نیروهای متجاوز اقدام می‌گردد و از درگیری قطعی با دشمن به‌صورت داوطلبانه نیز پرهیز می‌شود.

۳) تقسیم‌بندی مناطق دفاعی در صحنه‌ی نبرد

معمولاً قرارگاه‌های عملیاتی عمده (سپاه‌ها) برای اجرای دفاع همه‌جانبه و مستحکم (دفاع مسطح موزائیکی لایه به لایه) در مقابل تک‌های زمینی غیرخطی و عمیق دشمن، اقدام به تقسیم و بلوک‌بندی صحنه‌ی نبرد می‌کنند و سپس مسئولیت دفاعی هر یک از بلوک‌های فوق که دارای

عرض و عمق مشخصی می‌باشد و با توجه به وضعیت دشمن، مقدورات خودی، وضعیت زمین و... تعیین شده است، به یکی از تیپ‌ها یا لشکرهای عملیاتی واگذار می‌نمایند. (همان: ۹۴)

۴) انواع عملیات‌های دفاع سرزمینی در محیط نبرد ناهم‌تراز

الف) عملیات دفاع ثابت منطقه‌ای: معمولاً در این نوع دفاع با به‌کارگیری واحدهای مانوری رزمی و امکانات موجود و با بهره‌گیری صحیح از زمین در امتداد خطوط مواصلات پیشروی دشمن سعی می‌شود، زمین مشخصی کنترل و یا حفظ شود و برای متوقف ساختن و دفع تک دشمن، روی تلفیق و ترکیب مناسب آتش‌ها و نیروهای به‌کار رفته در مواضع دفاعی تأکید می‌گردد. بنابراین، حداکثر توان رزمی به یگان‌های پدافندی در رزمگاه‌های دفاعی متوالی و موزائیک‌های دفاعی اختصاص داده خواهد شد. در پدافند ثابت منطقه‌ای فرمانده درگیری قطعی را کاملاً در منطقه‌ی مقدم دفاعی یا رزمگاه‌های واقع در امتداد خطوط مواصلات پیشروی دشمن در محورهای خودکافی می‌پذیرد و ضمن اجرای دفاع همه‌جانبه، عملیات پاتک را در اولویت اول به‌منظور انهدام و بیرون راندن دشمن و ترمیم رخنه‌ی احتمالی در کوتاه‌ترین زمان ممکن اجرا می‌نماید. (همان: ۹۹)

ب) عملیات ضد هلی‌برن: به کلیه‌ی اقداماتی که برای جلوگیری و مقابله با نفوذ و فرود بالگردهای ترابری و هجومی تک دشمن از طریق هوا به عمق مناطق دفاعی و مراکز حساس و مهم نیروهای خودی صورت می‌گیرد، عملیات ضد هلی‌برن گفته می‌شود. در این نوع عملیات تلاش می‌شود تا با ایجاد مواضع سدکننده در زمین‌های مناسب احتمالی برای هلی‌برن دشمن در عمق منطقه‌ی نبرد و با تلفیق و ترکیب مناسب آتش‌ها و نیروها و با اجرای عملیات‌های همزمان پدافندی و تاخت‌های تهاجمی محدود، اقدام به مقابله با نفوذ و سرکوب عملیات هلی‌برن دشمن می‌شود و به‌منظور کنترل یا حفظ زمین‌های مورد نظر از ترابری و جابجایی نیرو، امکانات و

جنگ‌افزارهای متجاوز از طریق هوا جلوگیری و نسبت به دفع تک و انهدام نیروهای دشمن اقدام می‌گردد. (همان: ۱۰۱)

ج) **عملیات دفاع از کوی و برزن:** هدف از اجرای عملیات دفاع از کوی و برزن، بهره‌گیری از توان سازمان‌یافته‌ی نیروهای بسیج مردمی در دفاع از شهرها و مناطق مسکونی و در جهت تقویت توان رزمی یگان‌های نظامی در صحنه‌ی نبرد زمینی می‌باشد که معمولاً نیروهای خودی این عملیات را با کاربرد تاکتیک‌های جنگ و گریز و رزم دفاع شهری به صورت همزمان و مداوم در محله‌ها و کوچه‌های مختلف شهر علیه نیروهای مهاجم به منظور جلوگیری از نفوذ و اشغال مراکز و مناطق جمعیتی توسط دشمن و نیز انهدام نیروهای متجاوز اجرا می‌نمایند که در محیط جنگ ناهم‌تراز، اولویت تقدم در اجرای عملیات دفاع از کوی و برزن با شهرها و مناطق جمعیتی است که در امتداد خطوط مواصلات و مسیرهای پیشروی تهاجم زمینی دشمن واقع شده‌اند. (همان: ۱۰۲)

د) **عملیات دفاع متحرک:** اجرای عملیات‌های هجومی متوالی و پی‌در پی توسط یگان‌های کوچک، متحرک و خوداتکا در منطقه‌ی نبرد علیه جناحین و عقبه‌ی نیروهای در حال پیشروی دشمن که معمولاً به صورت ستونی و در امتداد خطوط مواصلات حرکت می‌نمایند و یا علیه نیروهای متمرکز متجاوز که در یک نقطه‌ی تجمع نموده‌اند. در این نوع عملیات نسبت به اجرای عملیات‌های هجومی و تک‌های مختل‌کننده مستمر و متوالی در نقاط مختلف علیه نیروهای دشمن به منظور ایجاد اختلال در حرکات تک زمینی و توقف پیشروی متجاوز و انهدام نیروهای او اقدام می‌گردد. در این نوع عملیات ضمن تلاش برای غافلگیر نمودن نیروهای دشمن و اجرای رزم نزدیک با متجاوز، از درگیری قطعی به صورت داوطلبانه پرهیز می‌گردد. (همان: ۱۳۲)

ه) **عملیات تک شبانه:** به عملیاتی گفته می‌شود که یگان‌های مانوری رزمی خوداتکا و متحرک با استفاده از تاریکی شب و عمدتاً با نفوذ به منطقه‌ی تجمع و با غافلگیر

نمودن یگان‌های دشمن، اقدام به تاخت و شیبخون جهت انهدام نیروهای متجاوز می‌نمایند. این نوع عملیات (تک شبانه) معمولاً توسط یگان‌های مانوری رزمی خوداتکا و متحرک با هدف استمرار عملیات‌های آفندی شبانه‌روزی علیه دشمن جهت حفظ ابتکار عمل و وادار کردن دشمن به انصراف از ادامه‌ی تک اجرا می‌شود. (همان: ۱۳۳)

و) عملیات ویژه: به عملیات‌هایی از قبیل تاخت، کمین، تخریب و انفجارات و... گفته می‌شود که به صورت مستمر و مداوم توسط تیم‌های رزمی کوچک، مستقل، خودکفا و متحرک در منطقه‌ی نبرد و عمدتاً در امتداد مسیر پیشروی دشمن علیه نیروهای متجاوز اجرا می‌شود. این نوع عملیات‌ها، معمولاً با هدف ناآمن‌سازی خطوط مواصلات تک زمینی و فضای هوایی عمود بر آن، از بین بردن روحیه‌ی آفندی دشمن، وادار کردن دشمن به تجزیه‌ی تفکر از حالت آفندی به حالت پدافندی، درگیر نمودن دشمن با واحدهای کوچک و تحمیل خستگی مفرط و مستمر به نیروهای او و همچنین به منظور مختل نمودن حرکات تهاجمی و انهدام نیروهای متجاوز اجرا می‌شوند. (همان: ۱۳۵)

۵) نحوه‌ی سازماندهی نیروها در عملیات‌های دفاع سرزمینی

برای حداکثر استفاده از مقدرات و امکانات عناصر مختلف واحدهای رزمی، پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزمی در عملیات‌های دفاع سرزمینی در امتداد محورهای خودکافی، ضرورت ترکیب این عناصر و تلفیق رسته‌هایی مانند پیاده با تانک، توپخانه، پدافند هوایی، ادوات و ضدزره با هم و تشکیل سازمانی نسبتاً خودکافی و خوداتکا در رزم به صورت تیم یا گروه رزمی مختلط و تقویت شده که بتواند در شرایط سخت بدون وابستگی به رده‌ی مافوق، به مأموریت دفاعی خود ادامه دهد، اجتناب ناپذیر است.

ترکیب این نیروها در قالب یگان‌های دفاعی با قابلیت خود اتکایی در رزم به تناسب وظایف مورد انتظار از هر رده و با توجه به مقدرات و قابلیت‌های رزمی عناصر فوق تعیین می‌گردد. بنابراین، سازمان رزمی یک یگان، با توجه به مأموریت واگذار شده، نیروهای موجود

با قابلیت دفاع همه‌جانبه و خودکفایی در رزم، وضع زمین منطقی‌ی عملیات و وضع دشمن تعیین می‌شود. (همان: ۱۰۷)

ارزیابی فرضیه‌ی تحقیق

با توجه به سیر تحول در ماهیت جنگ احتمالی آینده و جایگزینی رویکرد نبرد ناهم‌تراز به جای نبرد هم‌تراز و حسب ضرورت ناشی از آن مبنی بر بازنگری در دکترین نبرد زمینی و تبیین اصول و قواعد اساسی رزم متناسب با نیازهای واقعی صحنه‌ی نبرد احتمالی آینده و همچنین با توجه به موارد پیش‌گفته می‌توان در پاسخ به سؤال و تأیید فرضیه‌ی این پژوهش چنین ارزیابی و جمع‌بندی نمود که کاربرد بخشی از اصول و دکترین نبرد زمینی موجود با رویکرد هم‌تراز پاسخ‌گوی کامل نیازهای عملیاتی یگان‌های نظامی در عرصه‌ی طرح‌ریزی و هدایت صحنه‌ی نبرد در جنگ احتمالی آینده در یک محیط ناهم‌تراز با رویکرد دفاع همه‌جانبه نمی‌باشد و لازم است در این راستا به شرح موارد پیش‌گفته‌ی اصول، قواعد و ملاحظات اساسی نبرد زمینی با رویکرد جنگ ناهم‌تراز که با تأکید بر دفاع همه‌جانبه و در قالب عملیات‌های دفاع سرزمینی از قبیل دفاع ثابت منطقه‌ای، دفاع ضد هلی‌برن، دفاع از کوی و برزن، دفاع متحرک، تک شبانه و عملیات ویژه تبیین گردید، مورد توجه جدی طراحان و فرماندهان در امور طرح‌ریزی و هدایت عملیات‌های دفاع سرزمینی قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

با توجه به موارد پیش‌گفته مبنی بر تأیید فرضیه‌ی تحقیق و تشریح و تبیین بخش عمده‌ای از اصول و قواعد اساسی نبرد زمینی با تأکید بر دفاع همه‌جانبه در قالب عملیات‌های دفاع سرزمینی با رویکرد جنگ ناهم‌تراز، در این قسمت تحت عنوان نتیجه‌گیری و در پاسخ به سؤال تحقیق، به مناسب‌ترین اصول، قواعد و ملاحظات اساسی نبرد زمینی با تأکید بر دفاع همه‌جانبه متناسب با نیازهای عملیاتی صحنه‌ی جنگ احتمالی آینده در محیط ناهم‌تراز جهت استفاده در طرح‌ریزی و هدایت مانور یگان‌های نظامی به شرح زیر اشاره می‌گردد:

(۱) دفاع مسطح و عمیق غیرخطی در برابر تهاجم مسطح و عمیق غیرخطی دشمن؛

- ۲) طرح‌ریزی متمرکز و اجرای غیرمتمرکز با بهره‌گیری از یگان‌های رزمی کوچک، سبک، متحرک و خودکفا؛
- ۳) دفاع همه‌جانبه و چندلایه در قالب عملیات‌های دفاع ثابت منطقه‌ای، ضدهلی‌برن، دفاع متحرک، تک‌شبان، عملیات ویژه و دفاع از کوی و برزن؛
- ۴) تأکید بر اجرای عملیات‌های دفاع سرزمینی مستمر و شبانه‌روزی علیه واحدهای مهاجم دشمن؛
- ۵) قابلیت اجرای عملیات در شرایط قطع ارتباط با کنترل غیرتمرکزی؛
- ۶) برقراری ارتباطات ایمن، پایدار و چندلایه؛
- ۷) مردمی کردن دفاع (مقاومت و دفاع مردمی) در عرض و عمق واحد سطح قلمرو جغرافیای کشور؛
- ۸) اشراف اطلاعاتی مستمر، مداوم و شبانه‌روزی؛
- ۹) قابلیت حمله به راهبرد عملیاتی دشمن؛
- ۱۰) پرهیز از قرینه‌سازی تاکتیک‌ها و تکنیک‌های خودی با دشمن (نبرد ناهم‌تراز)؛
- ۱۱) بهره‌گیری از اقدامات پدافند غیرعامل و فریب؛
- ۱۲) سیالیت، تحرک و واکنش سریع؛
- ۱۳) بهره‌گیری مناسب از شرایط جغرافیایی و استفاده‌ی صحیح از زمین منطقه‌ی نبرد؛
- ۱۴) ذخیره‌سازی اقلام آمادی برای یک دوره‌ی زمانی نسبتاً طولانی با تأکید بر خوداتکایی رزمی یگان‌های عمل‌کننده؛
- ۱۵) حداکثر استفاده از عملیات روانی برای حفظ و ارتقای روحیه‌ی نیروهای مدافع و درهم شکستن روحیه‌ی تهاجمی نیروهای دشمن؛
- ۱۶) بهره‌گیری مناسب از اصول و ملاحظات اساسی زیر در طرح‌ریزی و هدایت عملیات‌های دفاع سرزمینی.

هماهنگی و پشتیبانی متقابل، پدافند دورادور، پدافند در عمق، قابلیت انعطاف، حداکثر استفاده از عملیات‌های آفندی، استفاده از زمان موجود (مدیریت زمان)، اخذ تماس و حفظ آن، توسعه‌ی وضعیت، استفاده از نقاط ضعف دشمن، حداکثر استفاده از قابلیت‌های تاکتیکی زمین، استمرار عملیات‌های هجومی، به دست آوردن ابتکار عمل و حفظ آن، استفاده از موفقیت، برقراری و حفظ تأمین و...

منابع

- ۱- قرآن کریم .
- ۲- نهج البلاغه .
- ۳- اسکیلز، رابرت. اچ، (۱۳۸۴)، «جنگ آینده»، ترجمه؛ عبدالمجید حیدری، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنک.
- ۴- السن، جان آندریس، (۱۳۸۴)، «جنگ نامتقارن»، ترجمه؛ مرکز برنامه‌ریزی و تألیف متون درسی سپاه، تهران، معاونت آموزش و نیروی انسانی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- ۵- بنی‌لوحی، سیدعلی، (۱۳۷۸)، «مبانی دفاع از دیدگاه امام خمینی (ره) در دفاع مقدس با تحلیلی مقایسه‌ای»، تهران، مؤسسه‌ی فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- ۶- صحیفه‌ی نور، مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، تهران، وزارت ارشاداسلامی، جلد ۱۳ تا ۲۱.
- ۷- عسگری، محمود، (۱۳۹۱)، «عوامل و ویژگی‌های سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، تهران، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی- معاونت پژوهش، شماره‌ی پیاپی ۳۰.
- ۸- عمید، حسن، (۱۳۷۷)، «فرهنگ فارسی»، تهران، انتشارات سپهر، چاپ یازدهم.
- ۹- معاونت طرح و تحقیقات استراتژیک، (۱۳۷۹)، «پیش‌درآمدی بر دکترین از دیدگاه اسلام»، تهران، اداره طرح و برنامه ستاد مشترک سپاه.
- ۱۰- معاونت طرح و تحقیقات استراتژیک، (۱۳۸۰)، «مباحث نظری دکترین کلان سپاه»، تهران، اداره طرح و برنامه ستاد مشترک سپاه.
- ۱۱- مرکز برنامه‌ریزی و تدوین متون، (۱۳۸۳)، «اصول و دکترین رزم زمینی»، تهران، معاونت آموزش و نیروی انسانی ستاد مشترک سپاه.
- ۱۲- مرکز تحقیقات اسلامی سپاه، (۱۳۷۸)، «آمریکا از دیدگاه مقام معظم رهبری»، تهران، انتشارات یاقوت.
- ۱۳- مکنزی، کنت، (۱۳۸۲)، «جنگ نامتقارن»، ترجمه؛ عبدالمجید حیدری و محمد تمنایی، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنک.

- ۱۴- منصوری لاریجانی، اسماعیل، (۱۳۷۷)، «سیری در اندیشه دفاعی امام خمینی (ره)»، تهران، بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس.
- ۱۵- منصوری لاریجانی، اسماعیل، (۱۳۹۰)، «آشنایی با دفاع مقدس»، قم، انتشارات خادم‌الرضا^(ع)، به اهتمام پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.
- ۱۶- مؤسسه فرهنگی قدر ولایت، (۱۳۷۸)، «خاطرات و حکایت‌ها ویژه زندگی‌نامه مقام معظم رهبری»، تهران.
- ۱۷- مؤسسه فرهنگی قدر ولایت، (۱۳۸۱)، «ویژگی‌های انقلاب اسلامی و راه‌های تداوم آن در آینه نگاه مقام معظم رهبری»، تهران، چاپ دوم.
- ۱۸- نوذری، فضل‌اله، (۱۳۸۴)، «طرح‌ریزی دفاعی در صحنه عملیات غرب کشور با تأکید بر تهدید نظامی آمریکا در محور نفوذی شیلر - زنجان»، تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده فرماندهی و ستاد (دافوس) سپاه.
- ۱۹- نوذری، فضل‌اله، (۱۳۸۹)، «دکترین رزم زمینی در محیط جنگ ناهمگون»، تهران، دانشگاه جامع امام حسین(ع) - دانشکده و پژوهشکده علوم دفاعی (دافوس).
- ۲۰- نوروزی، محمدتقی، (۱۳۸۵)، «فرهنگ دفاعی - امنیتی»، تهران، انتشارات سنا.
- ۲۱- نوروزی، محمدتقی، (۱۳۹۱)، «رهنامه دفاعی - امنیتی»، تهران، بنیاد قرآن و عترت، مرکز مطالعات تحول سپاه.
- ۲۲- «نیروی قاطع: نیروی زمینی در عملیات‌های صحنه»، (۱۳۸۲)، ترجمه؛ داود علمایی، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ.
- ۲۳- هاشمیان فر، زاهد، (۱۳۸۹)، «جهاد دفاعی (اصول و الزامات)»، تهران، نشر دانشگاه عالی دفاع ملی.